

**Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra praktické teologie**

Diplomová práce

Etické aspekty v práci sociálního kurátora

Vedoucí práce: **Ing. Dr. Alois Kříšťan, Th.D.**

Autor práce: **Bc. Dagmar Čermáková**
Studijní obor: **Etika v sociální práci**
Ročník: **2.**

2013

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci, jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47 b), zákona č.111/1998 Sb., v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným stanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

22. března 2013

Děkuji vedoucímu diplomové práce Dr. Ing. Aloisi Křišťanovi, Th.D. za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Obsah:

ÚVOD	6
I. část	9
1. VYBRANÉ ETICKÉ KATEGORIE JAKO ZÁKLADNÍ ATRIBUTY LIDSTVÍ	9
1.1. Člověk	10
1.2. Lidská důstojnost.....	12
1.3. Svoboda.....	14
1.4. Odpovědnost.....	15
1.5. Lidská práva.....	16
1.6. Dobro a zlo	17
1.7. Morálka	19
1.8. Svědomí.....	20
SHRNUTÍ - I. části	23
II. část	24
2. ATRIBUTY SOCIÁLNÍ PRÁCE SE ZAMĚŘENÍM NA PRÁCI SOCIÁLNÍHO KURÁTORA	24
2.1. Základní znaky sociální práce	24
2.2. Hodnoty sociální práce.....	26
2.3. Sociální pracovník.....	29
2.4. Osobnost sociálního pracovníka	31
2.5. Sociální kurátor	34
2.5.1. Historie práce sociálního kurátora	35
2.5.2. Sociální kurátor a legislativa.....	36
2.6. Cílová skupina sociálního kurátora.....	37
2.6.1. Klienti propuštění z vazby, výkonu trestu	38
2.6.2. Klienti propuštění z léčebných zařízení.....	39
2.6.3. Klienti bez přístřeší.....	40
2.6.4. Ostatní klienti.....	41
2.7. Specifika práce s cílovými skupinami	42
2.8. Některá rizika v práci sociálního kurátora.....	45
SHRNUTÍ II. ČÁSTI	48
III. část	49
3. NĚKTERÉ OPORY V PRÁCI SOCIÁLNÍHO KURÁTORA	49
3.1. Opora v legislativě.....	50
3.2. Opora v etickém kodexu	52

3.2.1. Výňatek z obsahu etického kodexu	54
3.2.2. Etická dilemata sociálního kurátora.....	55
3.3. Opora v etických kategoriích.....	57
3.3.1. Sebeurčení, lidská důstojnost, lidská práva a ctnost.....	60
3.4. Opora v osobnosti sociálního pracovníka - kurátora	62
SHRNUTÍ 3. ČÁSTI	65
3.5. Význam legislativy	65
3.6. Význam etického kodexu	66
3.7. Význam osobnosti sociálního pracovníka - kurátora	68
3.8. Význam etických kategorií.....	70
ZÁVĚR	73
Použitá literatura:	75
Seznam zkratk:	77
ABSTRAKT	78
ABSTRACT	79

ÚVOD

„ Rány, které si člověk způsobí sám, se léčí těžko “

William Shakespeare

Společnost netvoří pouze lidé úspěšní, vzdělaní, zajištění, ale součástí každé společnosti jsou i lidé žijící na jejím samém okraji, lidé marginalizovaní, nevzdělaní, bez domova, závislí, s kriminální minulostí, nemajetní, lidé vyloučení. Je jakýmsi nepsaným pravidlem, že společnost tyto jedince ve svém středu nechce a snaží se je vytěsnit právě na její samý okraj, kde nebudou příliš na očích. Možná je to ze strachu, aby se v takové situaci neocitli ti úspěšní a schopní členové společnosti.

Tím se však problém nevyřeší, protože tito jedinci do každé společnosti patří a jsou stejnými lidskými bytostmi, tak jako „hodní a úspěšní“ členové společnosti. Většinou ztratili určitý řád, přestali být zodpovědní hlavně vůči sobě samým, někteří z vlastního přičinění, druzí ne, ale stále zůstávají lidskou bytostí se všemi lidskými právy a důstojností.

V každodenním životě se setkáváme s řadou otázek, problémů, na které hledáme odpověď či způsoby řešení. Rozmanitost života a dynamika dnešní doby se stává pro některé jedince ohrožující. Ne všichni jsme tomuto „závodu o své místo na slunci“ přizpůsobeni nebo vybaveni ho uskutečnit či dokončit.

Často se hektičnost doby, zaměřenost na individualismus, kariéru, postavení a peníze nedají úspěšně zvládnout. Pro některého člověka se tyto aspekty doby stávají přímo nepřekonatelnou překážkou, neboť nemají schopnost vše obsáhnout, rychle a dobře zhodnotit, zaujmout stanovisko či najít řešení. A proto se dostávají do svízelné a z jejich pohledu neřešitelné situace, neví nebo neumí jít dál. A tak může být v této, pro klienta bezvýchodné situaci, jakýmsi ostrůvkem naděje, pomoci či záchrany sociální kurátor.

Tato diplomová práce pojednává o aspektech práce sociálního kurátora, který je specializovaným sociálním pracovníkem. Jeho cílovou skupinou se stávají právě tito vyloučení jedinci, jejichž životní spirála je dostala na samé dno společnosti. Klienty sociálního kurátora jsou lidé vracející se z výkonu trestu odnětí svobody, recidivisté, alkoholici, lidé závislí na drogách, často lidé agresivní, odmítající pomoc, bezdomovci. Samotná skladba klientely možná u mnohé veřejnosti vyvolává jakýsi odpor a otázky, proč jim pomáhat, vždyť si to zavinili sami a podobné reakce, kterými bývá sociální

kurátor často atakován. Není to zrovna lehká a snadná profese. Kurátor sám musí s předsudky bojovat a vyhýbat se určitému škatulkování svých klientů. Ke každému z klientů by měl přistupovat s úctou a nerozlišovat je podle vizáže či jejich kriminální minulosti.

Leckdy není vůbec snadné se oprostít od skutečnosti, že klient je vrah, pedofil, recidivista, agresor nebo „zapáchající“ bezdomovec. A tak sociální kurátor nemá snadnou pozici, protože stále musíme mít na mysli, že každá lidská bytost má svou důstojnost, právo na sebeurčení, svobodu, ale i odpovědnost za svůj způsob života. Směr, který si v životě vybereme či cestu, kterou se dáme, je naše svobodné rozhodnutí.

Dalším nepříjemným aspektem práce sociálního kurátora je skutečnost, že své klienty potkává mimo svou kancelář. Setkává se s nimi ve svém osobním životě, na ulici, v obchodě, na veřejnosti. Nebývá to leckdy příjemné setkání, když opilý, špinavý a agresivní klient vulgárně sociálního kurátora na ulici slovně napadá. Tyto negativní zkušenosti mívají především kurátoři z menších měst, kde se lidé více znají a jsou si jaksi blíží, i když někdy v tom negativním slova smyslu. Nevýhodou této funkce je také její kumulování s dalšími agendami kurátora pro mládež, protidrogového koordinátora, romského poradce apod.

Tyto aspekty se často odrážejí jednak ve výkonu práce kurátora a ovlivňují i jeho osobní život, a proto není snadné být sociálním kurátorem. Člověk, který se pro tuto profesi rozhodne, by měl být silná osobnost, která odolá všem těmto tlakům a vlivům. A vzhledem k tomu, že toto povolání velice často nepřináší pozitivní výsledky, tak to sociální kurátor též musí mít na paměti a počítat s tím, že většina klientů „zklame“.

Cílem této práce je zjistit, zda povolání sociálního kurátora po pracovníkovi vyžaduje přemýšlení o etických otázkách v kontextu etických kategorií anebo postačí opora v etickém kodexu, platné legislativě a jak toto přemýšlení tvoří součást osobnosti sociálního kurátora.

V první části práce jsou popsány vybrané etické kategorie, které úzce souvisí s pojetím samotného člověka a stávají se tak významnými atributy lidství. Druhá část představuje některé znaky sociální práce, především její hodnoty, sociálního pracovníka a jeho osobnost. Středem pozornosti je funkce sociálního kurátora, dále historie vzniku tohoto povolání a legislativa, jež vznik provázela. Nechybí zde ani popis cílové skupiny a zásadních typů klientů, s nimiž se sociální kurátor setkává. Konec druhé části potom uzavírají témata věnovaná specifikům a některým vybraným rizikům, které se objevují při výkonu práce sociálního kurátora. V poslední třetí části je pozornost věnována

jednotlivým oblastem cílové otázky, a to některým vybraným oporám v práci sociálního kurátora, které byly pojmenovány a vyzdviženy do zorného pole této práce. Jedná se o oporu v legislativě, etickém kodexu, osobnosti sociálního kurátora a etických kategoriích. V části o etickém kodexu je dále ještě rozpracován výňatek z tohoto kodexu a zmíněny dilemata v práci kurátora. Ve shrnutí této třetí části jsou popsány významy jednotlivých oblastí vybraných opor v práci kurátora.

Při psaní této práce jsem čerpala především z odborné literatury, která se obsahově vztahuje ke zkoumanému problému, tedy cílové otázce. Zároveň i z některých zákonů, jež s tématem práce souvisí.

I.část

1. VYBRANÉ ETICKÉ KATEGORIE JAKO ZÁKLADNÍ ATRIBUTY LIDSTVÍ

Základní podmínkou lidské existence je člověk sám, jeho důstojnost, svoboda, lidská práva a bezmála i jeho odpovědnost. Tyto pojmy úzce souvisí s člověkem a jsou základními atributy lidství, ale lze o nich hovořit i jako o etických kategoriích, které nelze opomíjet či jimi opovrhovat a potlačovat je. Tuto řadu rozšířím o další důležité pojmy jako je dobro a zlo, svědomí, morálka, mravní hodnoty a myslím, že můj výčet nejvýznamnějších etických kategorií bude dostačující ve prospěch cíle diplomové práce. Při výkonu sociální práce jsou nezbytnými faktory, které sociální kurátor stále vede v patrnosti a respektuje je.

Zmiňuji se o člověku samotném, protože v kontextu sociální práce jde především o člověka a jeho životní situaci, a proto považuji za potřebné se o něm zmínit. Zdůraznit jeho výjimečnost, lidskost, ale i potřebu soužití s druhými lidmi, jež nás vede a umožňuje nám se rozvíjet, vytvářet. Coreth říká, že člověk je neopakovatelnou individuální, svobodnou bytostí, která má široké pole pro rozhodování a s tím související odpovědnost (CORETH1994:9-11). Důležité je také umět naše žití a chování reflektovat, a to dokáže opět pouze člověk, jak píše Sokol (SOKOL 2003:129).

Pro dnešní moderní dobu je patrné, že mezi lidmi dochází k odcizení, narušení sociálních vztahů a hodnot každodenního života. Vypadá to, že člověk zapomněl být člověkem v rámci jeho přirozené morálky a v duchu univerzálně přijímaného pravidla: *„nečinit jiným to, co nechci, aby bylo činěno mně.“* (ŠKULECOVÁ, JANKOVSKÝ 2004: 54-61).

Nelze opomenout, že v posledních letech dochází ve společnosti k závažným problémům, ať je to nárůst kriminality i dětské, neúcta k životu, přeplněné věznice, rozvodovost, nezaměstnanost, drogová problematika a další negativní jevy, které ohrožují a ovlivňují život každého člověka. Vše je každodenně připomínáno v médiích, ale lze tyto informace vyčíst i z policejních statistik, ze statistik úřadu práce, ale i ze statistiky sociálního kurátora či soudu.

A proto bych se ráda zmínila o člověku samotném, o jeho svobodě, právech, ale i odpovědnosti, neboť vždy by měly existovat hranice, které by neměl překračovat, aby svým jednáním neohrožoval svobodu a práva toho druhého a to platí jak pro sociálního kurátora, tak jeho klienta.

1.1. Člověk

„Tázání po člověku je základní otázkou člověka, který chce pochopit sám sebe ..“ (CORETH 1994:5). Existuje řada otázek, které nás provázejí každý den a kterými se ptáme po smyslu života, po světě, věcech, jejich podstatě a zákonech. Hledáme, jaký to má všechno smysl. A co je vlastně člověk? Je to sice otázka jako každá jiná, ale svým způsobem zvláštní, protože se dotýká samotného tazajícího se člověka a tudíž i on sám se stává problémem. Táže se po své vlastní podstatě, po tom, jaké je jeho postavení ve světě a jaký je vlastně vůbec smysl jeho existence. Odpovědí je nám to, že jenom člověk jako lidská bytost si může klást tyto otázky. Nemůže to udělat nic nebo nikdo jiný, tedy věci kolem nás nebo zvířata. Schopností ptát se je obdařen pouze člověk, a to proto, že sám sebe vnímá, ví o sobě, rozumí sobě samému, ale na druhé straně je i sobě záhadou, a to ho nutí se ptát. Tázání je základem naší lidské podstaty, která nám však ukazuje stále nová a nová tajemství, a tak je lidské tázání stále živé a neutečející, protože dokud bude trvat lidské myšlení, tak budou stále živé i otázky a hledání odpovědí (CORETH 1994: 9 – 11).

V průběhu našeho bytí se neptáme pouze po člověku, ale též po smyslu života, který stále hledáme a dotýkáme se tak otázky hluboce lidské. Otázka po smyslu života náleží pouze člověku. Celé toto tázání má pro náš život nesporný význam a závisí na něm vše, zda bude život smysluplný nebo ztroskotá. Život člověka se odvíjí od vnitřního i vnějšího prostředí. Každý z nás máme své místo ve společenství lidí a jsme vybaveni vlohami, které jsme si však nezvolili. A svůj vlastní život si utváříme, rozhodujeme o sobě a o své budoucnosti, podílíme se na všem, co je kolem nás krásné, zajímavé. Neuspokojuje nás jen tak pasivně se „nechat žít“, ale toužíme vědět, pro co žijeme a k čemu na světě jsme. Smysl nám nemůže nikdo předeepsat nebo nám ho darovat. Hledání smyslu patří k člověku a je to stále probíhající proces, ve kterém nelze lidskou bytost zastoupit. Člověk může být materiálně dobře zajištěný, může žít v blahobytu, bez starostí, šťastný, ale přesto nemusí být s tímto způsobem života spokojený, protože postrádá smysluplný směr. Smysluplný život totiž nespočívá v jedné rodně s blahobytem, kariérou či pohodlím, netvoří s nimi žádnou rovnici. Žijeme v různých společenstvích, prostředích, které nás ovlivňují, ale nikdo nás k ničemu nenutí. Po smyslu se ptáme v jakékoliv etapě svého života, neboť je to naše životní otázka, s kterou bojujeme a považujeme ji za nejdůležitější cíl našeho bytí. Na své cestě

životem nejsme stále hotovi, nalézáme se neustále v očekávání, a to právě k životu patří. Jak říká Alfried Längle : „*Být člověkem znamená být na cestě*“ (LÄNGLE 2002).

Charakteristickými rysy existence člověka je jeho vůle k životu a snaha po sebezáchově, ale je to též závislost a zranitelnost, která je důležitá pro vznik mezilidských vztahů. Bez nich se člověk nemůže obejít. Není schopen si vystačit jen sám. Již na svět přicházíme zranitelní, a proto jsme navzájem závislí. Henriksen říká: „*Být člověkem znamená být odkázán na péči druhých*“ (HENRIKSEN 2000:21). Tato potřeba však může či nemusí být naplněna. Na jedné straně je totiž potřebovat druhé a jejich péči. Na straně druhé pak otázka, zda tato potřeba dojde naplnění, zda je opravdu člověk viděn a chápán ve své zranitelnosti. Lidé chybují a vztahy mezi nimi bývají často velice křehké. A právě křehkost je třetím rysem lidské existence, ale ne posledním, neboť další dimenzí je smrtelnost, která právě vypovídá o křehkosti našeho bytí. Nemůžeme si ji zvolit ani odmítnout, ale dává smysl našim volbám, které v životě činíme a víme, že tu nebudeme věčně. Díky ní dokážeme odlišit věci nepodstatné od těch, které spěchají (HENRIKSEN 2000:22).

Landsberg ve své knize „*Zkušenost smrti*“ rozebírá konstatování Voltaira: „*Ze všech druhů je lidský jediným, který ví, že musí zemřít, a ví to pouze ze zkušenosti.*“ Ale i zvířata mají vlastní předtuchy smrti, které jsou vyvolány, když je smrt ohrožuje v bezprostřední přítomnosti. Poté jen ulehnu a čekají. Netuší, že smrt jednotlivce patří k podstatě života a rodu, že existuje vnitřní spojení mezi narozením a smrtí. Pro rod je zánik individua biologickou nezbytností a vlastně zánik rodu je i nezbytností pro další nové formy života. Takové pochopení, tak to je výlučně dáno jen člověku (LANDSBERG 1990: 120-122).

Raniero Cantalamessa ve své knize „*Sestra smrt*“ říká, že ať chceme nebo ne, tak se smrtí musíme počítat. Je to nejjistější jistota našeho života. I když o ní nechceme mluvit, myslet na ní, tak to prostě je (CANTALAMESSA 1997).

Otázka, kterou jsme si položili na začátku: „*Co je člověk?*“ se zaměřuje na člověka jako na celek a charakterizuje jeho podstatu. Dotýká se to každého z nás, tedy individua mezi ostatními lidmi. Lidskému bytí jsme schopni porozumět, jen když dokážeme sami sebe prožívat a chápat ve společenství s druhými lidmi, což nám umožňuje se rozvíjet a vytvářet prostřednictvím zkušenosti, kterou díky tomu získáváme. Zeptat se však můžeme také: „*Kdo je člověk?*“ Tato otázka pak umožňuje dívat se na člověka, jako na jedinečnou a neopakovatelnou individuální bytost (CORETH 1994 :47-49).

Pouze člověk jako jediný živý tvor dokáže své chování a žití reflektovat. Žije svůj život dvakrát, jak o tom píše Sokol: „*jednou jako život žitý, podruhé, když se k němu vztahuje v reflexi*“ (SOKOL 2003:127). Tato reflexe je pro náš život nezbytná. Máme sice vcelku volné pole pro naše rozhodování, můžeme dokonce jednat originálně, což je lákavé, ale je zapotřebí brát v úvahu i důsledky našeho jednání. Tuto odpovědnost nemůžeme opomenout a ani odsunout na dobu až nám dostatek informací ozřejmí i riziko následků. Žijeme ve společenství lidí, a proto je nutné jednání člověka usměrňovat pravidly, bez nichž společný život není myslitelný (SOKOL 2003:129).

S člověkem jako lidskou bytostí úzce souvisí pojem důstojnost, a proto bych se o něm zmínila v následující části, protože sociální kurátor musí mít tento fakt stále na mysli. Deklarace lidských práv pojednává o lidské důstojnosti jako té nejzákladnější normě, hodnotě a právu, a proto bychom k člověku vždy měli přistupovat důstojně a s úctou.

1.2. Lidská důstojnost

Významná etická kategorie, kterou nelze obejít a opomenout. Sociální kurátor pracuje s klienty, kteří často svými skutky, kterých se dopouští, lidskou důstojnost druhých lidí pošlapávají, neboť loupí, vraždí, znásilňují. A proto je zmínka o této etické kategorii důležitá. Na druhé straně sociální kurátor se snaží ke svým klientům přistupovat bez předsudků, aniž by tedy hodnotil a posuzoval jejich skutky, neboť jsou to stále lidské bytosti, které potřebují pomoc.

Pojetí člověka jako jedinečné a neopakovatelné bytosti úzce souvisí s jeho lidskou důstojností, která se tak stává jedním z atributů lidství a je podmínkou smysluplného života. V legislativě nalézáme podmínku a respektování lidské důstojnosti jako základní lidské hodnoty, ale vyhledat přesnější definici tohoto pojmu není jednoduché. Lidská důstojnost je základem a cílem lidských práv, měla by být stěžejním paradigmatem právního systému a nejvyšším etickým principem.

Z křesťanského pohledu je základem zdůvodnění lidské důstojnosti skutečnost, že Bůh stvořil člověka jako svůj obraz a podobu (Gn1,26). Z toho vyplývá, že je člověk vrcholem stvoření a je obrazem Božím. Biblická interpretace vztahuje tyto skutečnosti na všechny lidi (Mezinár.teolog.komise 2005: čl.8-9). V Novém zákoně pak lidská důstojnost získává svou absolutní podobu tím, že nejdříve Bůh stvořil

člověka jako obraz svůj, zde se stává člověkem. Toto biblické pojetí lidské důstojnosti se naplňuje v podobě Ježíše Krista (Mt 5,17).

Šrajer hovoří o tom, že o lidské důstojnosti mluvíme a dovoláváme se jí až tehdy, kdy je pošlapána. Tak vlastně vznikla i Deklarace lidských práv (1948) jako reakce na hrůzy světových válek. Deklaruje se v ní: „*že úcta k lidské důstojnosti, jako základní normě, základní hodnotě a základnímu právu v jednom, se může stát perspektivou pokojného soužití mezi lidmi a národy*“ (ŠRAJER 2006:110).

Šrajer také hovoří o tom, že idea lidské důstojnosti je problematická, a to především z pohledu obsahového vymezení. Dále hovoří o dvojím vymezení lidské důstojnosti, a to důstojnosti inherentní (ontologické) a kontingentní. Kdy pohled inherentní zdůrazňuje respekt mravního ohledu všech lidí, neboť důstojnost vyplývá z podstaty lidského bytí a náleží člověku předem od narození. Druhé pojetí kontingentní nepřisluší automaticky všem, ale důstojnost se odvíjí od kvalit člověka, jeho způsobu života, zásluh, výkonu a společenského postavení. Inherentní pojetí je dle něho neúplné, a tak navrhuje obě koncepce propojit a z kontingentního převzít konkrétní atributy důstojnosti (ŠRAJER 2006:110- 111).

Ze všeho vyplývá, že je nutné a potřebné lidskou důstojnost chránit a respekt k ní rozvíjet a podporovat, neboť je nedotknutelná. Člověk na ní má právo a je důvodem, pro který by neměl být nikdy nucen k ničemu, co odporuje jeho přesvědčení a svědomí. Uznáním lidské důstojnosti zajišťujeme člověku volnost a možnost, aby svůj život prožíval naplno a smysluplně. Důstojnost člověka je bezpodmínečná, platí vždy. Nelze jí stupňovat, je konstantní a platí bez ohledu na rasu, pohlaví, sociální status, národnost apod. (HENRIKSEN 2000:104-105).

Nejen důstojnost patří a náleží k člověku, ale i svoboda je jeho významnou součástí. Rodíme se do určitých podmínek a v rámci nich máme možnost svobodného rozhodování. A tak se v několika odstavcích o svobodě a jejím významu zmíním. Sociální kurátor se dostává často do styku s lidmi, jejichž svoboda byla omezena, a to tím, že byli odsouzeni k výkonu trestu odnětí svobody za určité protiprávní jednání. Pak svoboda nabývá i dalšího významu, protože zneužití svobody, omezování svobody druhých lidí je sankcionováno. Proto je důležité nezapomínat, že sice máme možnost svobodného rozhodnutí, ale vždy jsme za něj odpovědní. Z toho vyplývá, že sociální kurátor, ale i klient jsou vždy zodpovědní za své jednání.

1.3. Svoboda

Zvolila jsem si pojem svoboda, neboť si myslím, že je předpokladem morálního jednání každého člověka a tudíž i sociálního kurátora a jeho klientů.

Svoboda náleží všem, a proto patří k základním atributům lidství a znamená možnost jednat podle vlastní vůle. Svoboda je široký pojem a má pro člověka zásadní význam. Absolutní svoboda neexistuje. Podle Koháka: „*Svoboda znamená, že si zásady etiky potřebujeme sami vyhledávat a vytvářet. Chovat se svobodně neznamená jednat bezmyšlenkovitě, dělat, co se nám líbí. Znamená to sám odpovídat za etiku svého jednání, sám vyhledávat, promýšlet a přejímat zásady soužití*“ (KOHÁK 2010:21).

Podstatou naší seberealizace je rozum a poznání, ale samy o sobě tyto dva aspekty zůstávají nevyužité. Teprve svobodným chtěním a jednáním se můžeme realizovat a poznání nám tak umožňuje se orientovat, rozlišovat klady a zápory, dobro a zlo, kalkulovat, volit alternativu a přijmout rozhodnutí. A právě svobodným chtěním a jednáním naše seberealizace dochází k naplnění a hodnotám. „*Jsmo ve své realizaci svobodní*“ (CORETH 1994:89-90).

Dle Coretha je lidská svoboda relativní, neboť jako lidé jsme omezeni svou konečností, svou dějinnou situací a zároveň svými možnostmi. Z toho vyplývá, že svoboda není absolutní. Jen lidská zkušenost společně se svobodou potvrzuje její skutečnou existenci. Jen člověk má schopnost se sám rozhodnout, je to jeho osobní a nezastupitelná možnost, za kterou nese sám odpovědnost (CORETH 1994:95).

Podle Weischedela znamená svoboda: „*volný prostor možností volby, v jehož rámci může člověk rozhodovat sám o sobě ze sebe sama*“ (WEISCHEDEL 1999:102).

V čl. 1 Listiny základních práv a svobod se hovoří o tom, že: „*Lidé jsou svobodní a rovni v důstojnosti i v právech. Základní práva a svobody jsou nezadatelné, nezcizitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné.*“ (LZPS č.2/1993).

Berlin popisuje svobodu v její dvojí podobě, a to svobodu negativní a svobodu pozitivní. Kdy negativní svoboda je tou, která je bez útlaku, otročení a svoboda pozitivní se týká mne samotného, závisí na mém vlastním rozhodnutí (BERLIN 1999: 213-234).

Každý člověk má možnost se svobodně rozhodovat, ale neznamená to, že tato svoboda je neomezená nebo bezbřehá. Naopak se svobodou velice úzce souvisí odpovědnost, neboť vždy jsme odpovědni za naše svobodná rozhodnutí. Je to odpovědnost jak vůči sobě, tak druhým lidem, případně institucí, u věřících vůči Bohu.

Sociální kurátor při své práci je zodpovědný za své jednání, a to vůči své profesi, klientovi, kolegům. Nenes odpovědnost za jednání svých klientů. V další části se proto o odpovědnosti zmíním, neboť souvisí s cílem má práce a je nedílnou součástí naší svobody.

1. 4. Odpovědnost

Odpovědnost je široký pojem nejen etický, morální, ale i právní. Odpovědnost znamená nést důsledky za své jednání. Vzniká tam, kde něco záleží jen na člověku samotném, kde musí rozhodovat a je tudíž za své rozhodnutí odpovědný. Z toho vyplývá, že odpovědnost vždy předpokládá svobodu člověka. Nelze být odpovědný za něco, co se stalo navzdory vší opatrnosti, ale proti vůli jedince. Odpovědnost a svoboda jsou spolu nerozlučně spjaty. Vypadá to, že tvoří dvě strany téže mince. Být svobodný znamená sám rozhodovat a stát se tak příčinou vzniklého účinku. „*Tato zásadní odpovědnost je základem pro konkrétní odpovědnost v každé situaci*“, jak píše ve své knize Längle (LÄNGLE 2002: 67-68).

Odpovědnost je neoddelitelná od důvěry, kterou nám ostatní projevují, a je velice důležité, aby pocítili, že je bereme vážně a že adekvátně budeme reagovat na jejich svěřená sdělení. S tímto je také úzce spjato svědomí, které je pro etiku velice důležitým aspektem, neboť vlastně udává směr našemu rozhodování. Jednat v souladu s naším svědomím to je základem, na který klademe velký důraz, protože je to součást práva na sebeurčení a autonomii člověka. Jednat podle svého svědomí je tedy jednat v souladu s ideály, kterými se cítíme být vázáni a ochotni se za ně postavit. Vždy bychom měli být schopni realizovat morální odpovědnost optimálním způsobem a s dostatečným odůvodněním (HENRIKSEN 2000: 200-204).

Anzenbacher říká, že: „*člověk si může sám dávat zákony svého jednání a určovat jeho cíle, nachází se ve svobodě mravního rozhodování a v odpovědnosti za svou praxi*“. Člověk je bytost, která je sama sobě účelem, je schopna autonomie a která nejen žije, ale je schopna svůj život vést. A pro její mravní povahu je žádoucí, že život vede v kontextu spolubytí, tedy v komunikaci a spolupráci s druhými (ANZENBACHER 2004: 182 - 183).

Pokud považujeme člověka odpovědného za jeho jednání, tak to znamená, že od něho: „*očekáváme, že může rozumně odpovědět na otázku, proč jednal takto a ne*

jinak“. Když hodláme činy rozumně ospravedlnit, tak je schvalujeme, protože odůvodnění jednajícího je srozumitelné a pochopitelné (ANZENBACHER 1994: 15).

Jankovský, který se snaží o aplikaci etiky do pomáhajících profesí, ve své knize píše, že stále platí *lidské být je především být odpovědným*. Být odpovědný nejen k sobě samému, ale i okolnímu světu a především k druhým lidem. Odpovědnost se dotýká téměř všech oblastí života člověka (JANKOVSKÝ 2003: 9-12).

Ve vlastním životě bychom měli být vždy zodpovědní za své jednání, rozhodování. Je to však záležitost každého z nás. Samotná deklarace lidských práv uvádí, že se rodíme svobodní, máme svou důstojnost a lidská práva, která nám zajišťují rovnou hodnotu, rovné zacházení, právo být slyšeni, právo rozhodovat o svém životě. Základem svobody a spravedlnosti je právě uznání lidské důstojnosti, rovných, nezcizitelných práv všech lidských bytostí. Nikdo nemůže za druhého bez jeho souhlasu rozhodovat. Sociální kurátor také nemůže rozhodovat za své klienty, vnučovat jim své názory, postoje, a proto se v dalším odstavci o právech zmíním. Ale také z důvodu toho, že pro výkon sociální práce jsou klíčové především principy lidských práv a společenské spravedlnosti.

1.5. Lidská práva

Pojem právo má několik významů. Na jedné straně znamená souhrn zákonů a norem týkajících se určitého společenského celku jako je např. stát, pracoviště apod. Pak hovoříme o právu civilním, trestním, rodinném, pracovním, církevním, mezinárodním. Na straně druhé pojem právo znamená nárok na něco, a to na život, svobodu, vlastnictví, práci apod. Zabývat se budu především právem ve smyslu nároku na něco a uvažovat o něm ne z aspektu právního, ale mravního.

Idea lidských práv se rozvinula v novověku a stala se základem nového „étosu“. Lidská práva vyplývají z přirozené důstojnosti člověka. Jsou tedy právy přirozenými a přísluší každé lidské bytosti bez ohledu na její pohlaví, věk, rasu, barvu pleti, národnost, stav, politickou příslušnost apod. Jsou právy nezcizitelnými, nezměnitelnými a nedotknutelnými. Zásadně se liší od práv, které uděluje, poskytuje, přiznává nějaká autorita jako privilegium (ANZENBACHER 2004: 53-54).

V kontextu této práce je vhodné se zmínit i o dělení práv, kdy např. Anzenbacher lidská práva dělí do tří skupin. Prvními jsou práva na svobodu, jež jsou

právy obrannými, neboť mají zaručovat prostor pro svobodu, svobodné jednání a chránit před zásahem státu. Druhými jsou práva občanská, která náleží člověku jako občanovi státu a jsou základem jeho postavení. Posledními jsou práva sociální, jež jsou právy nárokovými a také právem člověka na participaci (ANZENBACHER 2004: 314-315).

Základním právem je právo na svobodu. Lidská práva byla dále diferencována a zformulována do různých prohlášení lidských práv, deklarací. Tou nejznámější je Všeobecná deklarace lidských práv z roku 1948, ve které čteme: „*Všichni lidé se rodí jako svobodní s rovnou lidskou důstojností a lidskými právy. Lidé jsou vybaveni rozumem a svědomím a měli by se k sobě chovat v duchu bratrství*“ (Deklarace 1948). Pro lidsky důstojnou existenci má zajištění těchto práv prvořadý význam. Zároveň jsou součástí každé moderní ústavy.

Henriksen říká, že: „*Teorie lidských práv se opírají o konkrétní práva člověka a konstatují, že tato práva náleží všem lidem*“. Základem je rovná hodnota všech lidí, kteří mají právo být slyšeni. Rovnocenní jsme si do té míry, do jaké jsme schopni si vzájemně zajistit právo rozhodování o svém životě. Pokud však o mne rozhodují jiní bez mého souhlasu, tak to znamená, že nemohu být rovnocenný tomu, kdo rozhoduje a stávám se objektem moci toho druhého (HENRIKSEN 2000: 134-136).

Již v osvícenství se zakotvilo vědomí, že nelze naše přesvědčení druhému vnucovat, ale vlastní přesvědčení svobodně vyjadřovat. Právě svoboda svědomí, vyjadřování, myšlení a náboženského přesvědčení byla základem pro lidská práva, jež vyjadřují a představují člověka jako svobodnou, samostatnou a rozumnou bytost (HENRIKSEN 2000: 143).

Z daného výběru různých pojednání o lidských právech plyne, že každá lidská bytost má svá nezcizitelná lidská práva, která pokud by byla pošlapána či omezována, tak jsou vymahatelná. Sociální kurátor i jeho klient jsou lidské bytosti s těmito právy, a proto se o nich v této části práce zmiňuji.

1.6. Dobro a zlo

Se svobodou člověka, s jeho svědomím, úzce souvisí dobro a zlo. Snažíme se konat dobro, zlu se vyhýbat. Snad každý má aspoň obecnou představu o tom, co je dobré, co zlé, špatné. Zlo je něco, co zraňuje, škodí. Naopak dobro zase to, co člověku

přináší naplnění, rozvinutí a co má pro něho význam a smysl. Podstatou pomáhání druhým lidem je především láska k bližnímu, konat dobro, ne zlo, pečovat, podporovat. V morální oblasti je dobro vlastně shoda myšlení a jednání se svědomím a mravním řádem. Sociální kurátor je takto směřován, a proto se zmíním o dobru a zlu jako o významné etické kategorii, neboť i kurátor má snahu v rámci pomáhání konat dobro, pomáhat potřebným. A tak se v následujících řádcích zmiňuji o některých vybraných autorech a jejich pojetí dobra a zla.

Pokud bychom se chtěli ptát na to, podle čeho se člověk rozhoduje mezi tím, co je dobré nebo špatné, tak předpokládáme, že každé lidské bytosti je dostupné všeobecné mravní „předporozumění“, tedy vědění o dobru a zlu. „...každý nějak ví, co je dobré a co je špatné, alespoň ve všeobecném smyslu. To nevyklučuje, že v jednotlivém případě lidé mohou mít o dobru a zlu zcela rozdílné názory. Předpokládáme také, že každý rozhodně ví, že dobro je nutno konat a zlo nekonat. Jde tu o vědění, že mravní nárok dobra má povahu nepodmíněné závaznosti“ (ANZENBACHER 1994: 14).

Podle Anzenbachera jsou dobro a zlo odlišnostmi úkonu vůle a svou povahou k ní patří, tak jako pravdivé a nepravdivé náleží k rozumu. Z toho vyplývá, že dobrá vůle a zlá vůle jsou úkony druhově odlišné (ANZENBACHER 1994 : 82).

I Coreth se o vůli zmiňuje jako o schopnosti, která je přidělena člověku s řadou možností a snahou směřovat k dobru. To znamená, že „formálním předmětem vůle je dobro jako takové“ (CORETH 1994: 97).

Ve své knize Kohák uvádí: „...jedinou nosnou zásadou lidského jednání je ta, které nás učil Ježíš – láska k bližnímu. Konat dobro, ne zlo, hojit, ne zraňovat, pečovat, ne ubližovat, o to a jedině o to jde“ (KOHÁK 2010: 133). Tato slova jsou nejzákladnějším smyslem utilitarismu.

Çakirpaloglu předkládá, že mravní hodnocení vyjadřuje kategorie dobra a zla. Filosofie etiky není však jednotná v chápání těchto dvou pólů. Autor říká, že podle teleologů je zásadnějším pojem dobra než pojem pravdy, dle nich je pravdivost akce určena jejími důsledky. Podle utilitaristů je skutek dobrý, jestliže je užitečný. Deontologové zastávají názor, že skutek je dobrý či špatný nezávisle na vlastních důsledcích. Podle hedonistů je podstatou dobra především prožitek spokojenosti či nepřítomnosti bolesti. U stoiků je život správným, když při rozhodování o vlastních skutcích necháme vést rozumem nikoliv potřebami. Existencialisté hovoří o člověku, jeho svobodě a plné zodpovědnosti při určení své bytnosti a hodnot. Jeho existenciální povinností je budovat si vlastní život a bytí pomocí možností, jimiž disponuje pouze on

sám. Teologická filosofie Tomáš Akvinského vypovídá o tom, že podstatou jsoucna je dobro (CAKIRPALOGLU 2009: 260-261).

Pojetí dobra a zla jako významné etické kategorie úzce souvisí s pojmem morálka, která z pohledu těchto dvou extrémů vychází. Nositeli morálky jsme právě my lidé se svými každodenními problémy a morálka nám pomáhá regulovat naše chování. Není tomu jinak ani u sociálního kurátora, který se právě často setkává s klienty, jejichž chování a jednání se vymyká, blíží a směřuje spíše ke zlu než dobru. V další části tedy zmíním morálku, kterou budu používat ve významu osobní morálky.

1.7. Morálka

Podle Matouška je morálka souhrn regulativů lidského chování, který byl vytvořen na základě rozlišování správného a nesprávného, dobra a zla. Zároveň i schopností lidí v těchto intencích jednat a transformovat je do oblasti hodnot, norem, postojů a jednání. Podle něho má morálka dimenzi jak individuální, tak sociální. Nebývá znovu vytvářena každou generací a ani není omezena jen na jednání jednotlivců. Předpokladem je, že morálka je základem udržení společnosti jako celku a podporou harmonické spolupráce jejích členů (MATOUŠEK 2003 : 21- 22).

„Nositeli /subjekty/ morálky jsou lidé se svými každodenními radostmi a starostmi.“ Z toho lze vyvodit, že morálka je regulujícím prvkem v chování, jež je přisouzen pouze lidské bytosti (JANOTOVÁ 2005: 12).

Morálka je aplikováním etických zásad v praktickém mravním jednání, jež je ovlivněno historicky i kulturně. V souvislosti s ní je nutné si také uvědomit co je to „moralizování“. Jedná se o vnější, horlivé, ale povrchní, často neupřímné a nepravdivé zdůrazňování určitých mravních norem a ideálů. Moralistické vyzdvihování určitých ctností, mravních ideálů či povinností se může snadno stát formou jisté sebechvály a zakrývat tak skutečnou mravní problematiku (MÜLLEROVÁ 2000).

Podle Sokola: *„Mrav a morálka poskytují jen pomocná pravidla pro naši volbu cest a prostředků, jakousi mapu či varovná znamení na rozcestnících, nemohou však být tím, co jednání vyvolává a pohání. Motivem a motorem lidských jednání jsou naopak „pozitivní“ cíle...“* (SOKOL 2010: 155-156).

Opět se zmíním o Jankovském, jež píše, že morálka je souborem uznávaných mravních norem, které vyplývají z toho, jak jsou chápány mravní hodnoty, jejich

povaha a hierarchie. Každý soubor pravidel, zvyků, názorů, hodnotících soudů, kterými se při svém jednání řídíme, je podmíněn jednak kulturně, ale i historicky. Podléhá vždy dvojí kontrole, a to vnější či sociální a vnitřní tedy svědomí. Pro jedince i společnost má morálka velký význam, neboť ze vztahu jedince k morálce se utváří jeho sociální identita vůči společnosti. „*Morálka hodnotí lidské chování z hlediska dobra a zla, a to v porovnání s lidským svědomím*“ (JANKOVSKÝ 2003 : 24).

Lze říci, že morální či mravně dobré je takové jednání člověka, které je v symbióze s jeho vlastním svědomím, ale to pak vlastně mluvíme o mravnosti konkrétního člověka, kterou však nelze objektivně hodnotit, protože nemáme schopnost nahlédnutí do svědomí druhého. A z toho vyplývá, že pokud chceme posuzovat jednání člověka, pak je to možné jen z aspektu dodržování daných norem, tedy z aspektu morálky. Povinnost je základem přirozené morálky. Aby byl člověk člověkem, tak by neměl druhým činit to, co nechce, aby bylo činěno jemu. „*Morálka se stává spravedlností v praxi*“ (JANKOVSKÝ 2003: 24 - 25).

V závěru této části lze konstatovat, zda se chováme mravně dobře, naše jednání není v rozporu s platnou morálkou, tak toto můžeme zhodnotit jen svým svědomím. Sociální kurátor jedná tak, aby ho netížilo svědomí a jeho jednání vůči klientům bylo vždy v mezích pravidel ať právních či mravních. Svědomí člověka je další významnou etickou kategorií, kterou zmíním v následujících řádcích. Jednak je projevem profesionality sociálního kurátora, ale i mírou spokojenosti s výkonem jeho práce.

1.8. Svědomí

Pokud mravně hodnotíme lidské jednání, tak téměř vždy předpokládáme, že jednající člověk dospěl k užívání rozumu a dokáže rozpoznat rozdíl mezi dobrem a zlem. Takže na jedné straně ví, co je dobré a co je špatné v tom všeobecném smyslu, protože lidé mohou mít o těchto dvou pojmech naprosto rozdílné názory. Na straně druhé také předpokládáme, že lidé vědí, že je dobro nutné konat a zlo nekonat. Považujeme za samozřejmé všeobecné poznání dobra a zla užívat ve styku s lidmi a nazývat ho svědomím. Jádrem významu tohoto pojmu záleží v tomto dvojím poznání (ANZENBACHER 1994: 14).

Kohák například hovoří o tom, že by se od každého mělo požadovat, aby byl věrný svým představám, svému svědomí, aby byl osobou bez přetvářky a poctivě věrný

především sám sobě. Zmiňuje se také o tom, že když člověk vykoná nezištný počin, tak je odměněn buď hřejivým pocitem, nebo čistým svědomím, že se vyhnul špatnosti. (KOHÁK 2010: 70 - 92).

„ V oblasti, jíž se zabývá praktická filosofie, byla sice jakýmsi „soudcem“ vždycky také okolní společnost, dnes však hlavní důraz klademe na posouzení vlastní viny tím, kdo se rozhodl a jednal nebo nejednal. Tuto schopnost podívat se s odstupem sám na sebe a na své jednání lidé patrně objevili jako svoji „duši“ ještě v jiném smyslu než jako princip života a tradičně se jí říká svědomí“ (SOKOL 2010: 81).

Anzenbacher uvádí, že etika vždy usilovala o poznání, co je mravně správné v různých oblastech praxe a snažila se toto správné uplatnit sociálně jako normu. Zároveň je potřebné získat přijetí ve svědomí lidí. *„Normy jsou sociální pravidla jednání“*. Právní normy na jedné straně působí sociálně, neboť jejich plnění lze vynutit. Na druhé straně normy mravní jsou přijímány v sociálních útvarech a svědomí lidí, jsou prvky sociálního étosu. *„ instituce lidského zespolečenštění mohou být lidsky žitelnými formami konkrétní svobody jen na základě obecně uznávaných mravních norem“*. Z toho vyplývá, že bez minima étosu či mravních norem nemůže společnost nebo jiný sociální útvar fungovat. Lidsky důstojné spolužití ve všech oblastech společnosti je tudíž podmíněno přechodem od morality k mravnosti. Toto minimum je různé vzhledem k povaze daného sociálního útvaru (ANZENBACHER 1994: 105-108).

Anzenbacher dále uvádí, že: *„ Mezi individuálním svědomím a sociálním étosem je vzájemný vztah. Na jedné straně se svědomí tvoří a určuje na daném étosu: zvnitřňuje ho, zpracovává anebo se od něho distancuje. Na druhé straně svědomí lidí dynamizuje étos a jeho normy. Procesy, v nichž tento vzájemný vztah probíhá, jsou přitom různým způsobem společensky zprostředkované: např. školství a výchovný systém, aj.“* V různých kulturních prostředích má tento vztah i různou povahu. V homogenní společnosti je přijímání norem jednotné a často dochází, že se svědomí a étos natolik prostupují, že nejsou téměř rozlišovány. Naopak ve společnosti heterogenní, pluralistické, v rámci svobody svědomí existuje pluralita forem étosu a o společném étosu nelze ani mluvit (ANZENBACHER 1994: 108 – 110).

Pokud u člověka dojde ke zvnitřnění univerzálních mravních norem, k jejich spontánnímu přijetí a uplatnění, pak můžeme říci, že se jeho mravní soud stává předmětem svobodné volby. Předpokladem mravního rozhodování každého z nás je naše autonomie, která nám umožňuje uplatnit určitou mravní hodnotu v situaci volby. Z toho vyplývá, že lze konstatovat: *„Rozhoduji se sám a vím, proč se rozhoduji právě*

takto a ne jinak, znám a dokážu sdělit (a možná i obhájit) důvody, které mne v této situaci vedly právě k tomuto rozhodnutí, které považuji za dobré nebo nejméně zlé“. To znamená, že normativní rozhodování předpokládá u jedince jistou kognitivní zralost osobnosti, která má schopnost předem i následně poznat, posoudit a zhodnotit fakta a jejich souvislosti, které mu umožnily zasáhnout či vyvolat změnu, jež měla konkrétní mravní dopad. Vzhledem k tomu, že mravní normy na rozdíl od těch právních nejsou vynutitelné, tak předpoklad zralosti osobnosti mravně jednajícího jedince je významný (WERNISCHOVÁ In: FISCHER, MILFAIT 2010: 29 – 30).

Vzhledem k tomu, že se Jankovský zabývá aplikací etiky do pomáhajících profesí, jak jsem již jednou výše uvedla v kapitole 1. 4., tak ho nyní opět uvádím. Podle něho je svědomí vnímáno jako podstatná složka mravnosti, která člověku umožňuje morálně hodnotit své jednání. Obsah svědomí je závislý na sociokulturních vlivech, které však mohou být dost rozdílné. Co je v určité kultuře vnímáno jako dobro, nemusí druhá přijímat stejně a nazývá to zlem. *„Při výkonu pomáhajících profesí představuje svědomí velmi důležitý ukazatel. Dobře vyvinuté a zdravé svědomí je jednak projevem profesionality pracovníka a zároveň i poměrně citlivým barometrem spokojenosti s výkonem pomáhajícího povolání. Jednat mravně není obtížné pro člověka vyznačujícího se integrovanou osobností a majícího k výkonu svého povolání adekvátní osobnostní dispozice. Zdravé svědomí slouží takovému člověku jako výzva k pozornosti, aby dokázal postřehnout, jaké má jeho jednání celkové aspekty / souvislosti / a zda je v tomto kontextu v souladu s jeho svědomím, jinými slovy, je-li mravné“* (JANKOVSKÝ 2003 : 31-37).

Svědomí sociálního kurátora je velice významným faktorem a ukazatelem spokojenosti se sebou samým a s výkonem své práce. Lze říci, že je jakýmsi pomocníkem, který ho informuje o tom, zda je jeho jednání vůči klientovi správné, zda bude umět obhájit důvody, které vedly k rozhodnutí poskytnout adekvátní pomoc klientovi, jež mohla pozitivně, ale i negativně ovlivnit jeho další život.

Zároveň je vhodné si uvědomit, že předsudky či škatulkování klientů není zrovna žádoucí a je neprofesionální, neboť pomoc nemůže být poskytována podle toho, jak sociální kurátor ohodnotí způsob života klienta nebo závažnost činu, kterého se klient dopustil. A pokud se určité zařazování klientů koná, tak pouze z důvodu, že se dopředu sociální kurátor připraví na konkrétního klienta, který se za ním dostaví, neboť ho již z dřívějšího zná. Ale vždy má snahu jednat dle svého nejlepšího svědomí, a proto je svědomí velice významnou etickou kategorií.

SHRNUTÍ - I. části

Henriksen uvádí, že při výkonu sociální práce, při každém mezilidském setkání jde o řadu aspektů, na něž je zapotřebí, abychom byli připraveni: „ *závislost na profesionální pomoci, požadavek bezpodmínečného respektování důstojnosti a integrity jedince, ať se nachází v jakémkoliv postavení.*“ Tyto faktory neodmyslitelně souvisí s prací s lidmi. Při práci s lidmi je nutné počítat s tím, že každý jedinec vykazuje nějaký příběh, určitý typ problémů, se kterými jsme dosud nebyli konfrontováni. Bez ohledu na to, kde pracujeme, ať je to sféra komunální, státní či nezisková, tak práce s lidmi je vždy setkáním mezi unikátními jedinci. Vždy je prvořadým faktorem, aby byla pomoc poskytována v atmosféře důvěry a lidského porozumění (HENRIKSEN 2000: 11 - 15). Jak píše Kopřiva ve své knize: „*V pomáhajících povoláních má kvalita lidského vztahu pracovníka vůči klientovi prvořadý význam*“ (KOPŘIVA 2011: 13).

Z daného vyplývá, že středobodem zájmu je vždy člověk, ať v roli sociálního kurátora či klienta. Na jedné straně ten, který pomoc žádá, a na druhé, kdo poskytuje. Vždy je to člověk. Proto jsem se na začátku této I. části mé práce zaměřila na člověka, lidskou bytost, jež má své otázky k sobě samému, své podstatě, postavení ve světě, ale při hledání smyslu života. Jak píše Längle, tak na této naší cestě nejsme stále hotovi (LÄNGLE:2002). Stává se, že některé lidi život přivede do situace, ve které si neví rady, nedokážou ji řešit a netuší, jak jít dál, tápou.

Aspektů, na které sociální kurátor nesmí při pomáhání zapomínat je celá řada. V dané chvíli není důležité, zda je nazývá lidskými atributy či etickými kategoriemi, ale vede je v patrnosti. Pomáhat druhému znamená vnímat ho jako člověka s jeho důstojností, lidskými právy, svobodou, sebeurčením. Rozhodování o druhém, o způsobu řešení jeho svízelné situace, nelze konat bez rozmyslu anebo bez dodržování konkrétních pravidel, ať jsou určována zákonem či svědomím pomáhajícího. Odpovědnost za to si nese každý sám. Zda je jednání mravně dobré či špatné, tak to je záležitostí každého jednotlivce a jeho vlastního svědomí.

II. část

2. ATRIBUTY SOCIÁLNÍ PRÁCE SE ZAMĚŘENÍM NA PRÁCI SOCIÁLNÍHO KURÁTORA

2.1. Základní znaky sociální práce

Vzhledem k tomu, že se ve své diplomové práci dotýkám výkonu práce sociálního kurátora, tak se nejdříve zmíním o základních znacích sociální práce.

Sociální práce je disciplína teoretická, ale i praktická. Inspiraci našla v teoretických východiscích různých oborů jako je např. psychologie, sociologie, ekonomie, právo, pedagogika, medicína, filosofie, etika aj. Poznatky z nich posléze přizpůsobila svým vlastním potřebám a postupům v souladu s vytčenými cíli. Neexistuje jednotná, všeobecná definice sociální práce, neboť její metody i obsah se vyvíjely v různých zemích specificky přizpůsobené sociálním potřebám občanů jednotlivých zemí. Cílem sociální práce je podle Musila: „ *poskytování pomoci lidem v obtížných životních situacích. Na rozdíl od dalších pomáhajících oborů se sociální práce zabývá především interakcemi mezi člověkem a jeho sociálním prostředím. Její pomoc je zaměřená na dosahování rovnováhy mezi očekáváním sociálního prostředí, v němž lidé uspokojují své potřeby, a jejich schopností tuto očekávání zvládat*“ (MUSIL, 2004:15).

Typickým znakem sociální práce je pomáhat a podporovat klienta ve zvládnutí obtížné situace tím, že je působeno na vztahy mezi vlastnostmi klienta a vlastnostmi sociálního prostředí, kde klient uspokojuje své potřeby. Pro sociální práci jsou charakteristické dva rysy, a to jedinečnost, jenž klade důraz na specifický přístup ke každému klientovi. A druhým rysem je komplexnost, kdy každá situace obsahuje řadu dimenzí a tudíž je zapotřebí řešení např. z hlediska ekonomického, zdravotního, psychologického, pedagogického, sociálního, trestního a z toho vyplývá, že se sociální pracovník musí zaměřit na všechny aspekty klientovy životní situace. Předmětem intervence sociálního pracovníka je pojetí situace klienta jako celku (MUSIL, 2004: 15 - 18).

Ve své podstatě je sociální práce zaměřena na pomáhání druhým. Není to vůbec snadná profese, neboť je často podceňovaná, kritizovaná a opomíjená. Dotýkat se však může každého z nás. Nikdy nemůžeme vědět, co nás potká za osobní tragédie nebo kdy

se ocitneme v obtížné životní situaci. A je jedno, co bude její příčinou. Může to být nevyléčitelná nemoc, ztráta zaměstnání, rozvod, trestná činnost, závislost, jenž negativně ovlivní život jedince. Jak, je výše uvedeno, patří u nás sociální práce stále k nedoceneným profesím. Navrátil říká, že: „*Sociální práce se v současnosti stává v České republice významnou profesí. Ne vždy uznávanou, ale přesto významnou*“ (NAVRÁTIL 2001: 5).

Navrátilova definice sociální práce zní: „*Cílem sociální práce je podpora sociálního fungování klienta v situaci, kde je taková potřeba buď skupinově, nebo individuálně vnímána a vyjádřena. Sociální práce se profesionálně zabývá lidskými vztahy v souvislosti s výkonem sociálních rolí*“ (NAVRÁTIL, In: MATOUŠEK, 2001: 183-189). Sociální fungování je pojem mnohoznačný, lze ho různě interpretovat a lze ho považovat za klíč k pochopení optiky sociální práce (NAVRÁTIL, In: MATOUŠEK 2001 : 183 - 186).

Sociální práce je také uváděna pod pojmem umění, což je pojem označující něco, co je nad vzděláním i profesí. Uměním v sociální práci je označováno jednání s lidmi a schopnost zacházet se sociálním věděním. Z toho vyplývá, že umění pracovat s člověkem spočívá nejen ve vědomostech a znalostech odborných metod, ale také v osobních vlastnostech sociálního pracovníka, kterými jsou lidskost, upřímnost, citlivost, empatičnost. Umění je zacházení s člověkem, jenž je něčím znevýhodněn (NOVOTNÁ, SCHIMMERLINGOVÁ 1992: 26-27).

Sociální práce patří mezi pomáhající profese, což je souhrn povolání, který spojují určité podobné znaky. Přesněji pojem pomáhající profese vyjadřuje tato definice: „*Většina povolání určitým způsobem slouží blahu a prospěchu lidí. Činnost lékařů, duchovních, učitelů, psychoterapeutů a sociálních pracovníků však zahrnuje speciální přímé výkony pomoci, určené především lidem nešťastným, nemocným, nebo těm, kteří ztratili orientaci*“ (GUGGENBÜHL-CRAIG 2007: 7).

Dobře vychovaný člověk nemusí hledat vědu v tom, když druhému poskytne pomoc, neboť považuje takové chování za samozřejmé. Pokud však pomáhání prohlásíme za poslání a svou pozici za profesionální, potom je z pomáhání nutné vědu dělat. Pomáhající profese spatřují v pomáhání smysl a snaží se hledat způsoby jak podpořit prospěch, zdraví a pohodu druhého člověka, aby tak došly k jeho naplnění. Úkolem je tedy přispět k tomu, aby se lidem žilo lépe. Tyto snahy můžeme označit jako „*Umění pomáhat*“. Předpokladem však je chuť učit se myslet a podstoupit „řeholi“ profesní hrdosti, neboť samotná podstata umění pomáhat tkví v tom, jakým směrem se

ubírá pracovníkova mysl při výkonu práce. Těmto způsobům je však potřebné se učit, rozvíjet je a tříbit, což není snadné, a proto je toto úsilí nazývané řeholí. Není to povinností, ale každý pracovník pomáhající profesi si musí být vědom odpovědnosti, kterou nese za své jednání a rozhodování, a proto by měl svou mysl, vědomosti, znalosti a dovednosti stále rozvíjet a přijímat nové (ÚLEHLA 2009: 9 - 12).

Z výše uvedeného vyplývá, že sociální práce je teoretickou i praktickou disciplínou, kterou však lze nazvat i uměním a vědou. Sociální práce představuje širokou škálu způsobů, metod, technik, přístupů a modelů, jak člověku potřebnému a znevýhodněnému kvalitně a odpovědně pomoci. Z toho plyne, že je to práce, kterou lze brát jako pomáhání, podporování, ale i umění, které předpokládá i jistou míru vloh pracovníka umět dobře odhadnout situaci, ve které se klient nachází a najít adekvátní a odpovědnou formu pomoci. V praxi se stává, že na rozhodování nemá sociální kurátor příliš času, ale i zde je zapotřebí myslet na klienta jako člověka s jeho právy, důstojností, sebeurčením, svobodou a vědět, že špatně poskytnutá pomoc je nebezpečí ohrožení jeho dalšího fungování. Nevhodně poskytnutá pomoc je posléze především věcí svědomí sociálního kurátora.

V další fázi bych se zmínila o hodnotách sociální práce, neboť jsou významné pro výkon samotné práce sociálního pracovníka, kdy určují její povahu a též povahu vztahu mezi pracovníkem a klientem, spolupracovníky a širší veřejností. Na hodnotách jsou vystaveny i principy práce s klienty a ovlivňují výběr metod práce (MATOUŠEK 2003:33).

2.2. Hodnoty sociální práce

Sociální pracovníci sdílejí společné hodnoty, jež jsou zakotveny v etickém kodexu, a jedná se o obecné univerzální hodnoty.

Cílem sociální práce je odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů. Sociální pracovník má snahu o navrácení kompetencí klientovi nebo o jejich zlepšení, aby byl klient schopen nadále své problémy řešit samostatně. U klientů, kde se toto nedaří, tak podporuje sociální pracovník co nejdůstojnější způsob jeho života. K tomu musí být sociální pracovník dostatečně vybaven ať osobnostně či odborně. Hodnoty, na které by neměl při výkonu své práce zapomínat, jsou především důstojnost člověka, jeho právo na sebeurčení (MATOUŠEK 2001: 184).

Existuje několik rozličných definic hodnot. Hodnoty samotné vycházejí z morálky. Podle Nečasové: „*Obecně lze hodnoty (lat. valere – být silný, převažovat, mít cenu) definovat jako vše, co považujeme za významné a důležité. Jsou to normativní standardy, které mají vliv na naše rozhodnutí pro jednu z alternativ jednání* (NEČASOVÁ 2001: 49).

Jak je již výše uvedeno, tak etický kodex obsahuje obecné univerzální hodnoty. Z pohledu historického vývoje je však patrné, že důrazy kladené na určité hodnoty se měnily. Např. Reamer identifikoval celkem šest hodnotových směrů v sociální práci. Jedná se o orientaci *paternalistickou*, jež byla aktuální koncem 19. a začátkem 20. století, kdy snahou sociálních pracovníků bylo vylepšení mravního profilu klienta, aby žili ctnostně a mravně. A těm, jež z cesty sešli, bylo zapotřebí cestu znovu ukázat. Další je *orientace na sociální spravedlnost*, kdy chudoba byla způsobena vedlejšími produkty kultury a vznikla nová vrstva lidí, která náležela k vyloučeným. Zlepšení situace bylo viděno ve změně, která měla nastolit rovnost příležitostí, redistribuci bohatství. Dále *náboženská orientace*, jež má v sobě prvky obou předchozích. Základní poslání sociální práce má kořeny v jejím historickém spojení s církví. Potom *klinická orientace*, kdy jde o orientaci na etická dilemata v sociální práci. Ve středu pozornosti je klient a jeho důvěra, způsob komunikace, informovanost, klientův souhlas s postupem sociálního pracovníka, aj. Jde především o vztah mezi hodnotami pracovníka a hodnotami klienta a o jeho ochranu a prospěch. Další je *defenzivní orientace*, která řeší naopak ochranu sociálního pracovníka, podtrhuje jeho odpovědnost za to, co koná. Poslední je *morálně neutrální orientace*, kterou propagují především technicky zaměřeni sociální pracovníci. Základem je absence normativních hodnotových soudů a jedná se např. o analýzu výdajů a zisků z programů aj (REAMER 1995, In: MATOUŠEK 2003: 33 – 34).

Biestek vytvořil v roce 1957 *sedm principů*, jež byly určeny pro práci s klientem, který sám kontaktoval sociálního pracovníka, a jež jsou stále aktuální a překvapivě vlivné, i když dnešní sociální práce zahrnuje v sobě i nucenou intervenci ze strany sociálního v rámci zákona. Danými principy jsou: *individualizace* – uznání jedinečnosti každého klienta a z toho vyplývající individuální přístup bez stereotypů a předsudků. *Vyjádřování pocitů* – uznání potřeby klienta svobodně vyjádřit své pocity, a to i ty negativní. *Empatie* – umění vcítit se do pocitů a situace klienta. *Akceptace* – brát klienta takového jaký je, s jeho slabými i silnými stránkami, podporovat jeho vědomí důstojnosti a hodnoty. *Nehodnotící postoj* – nemoralizovat, nepřipisovat klientovi vinu, lze hodnotit pouze jeho jednání, postoj z pozice práce s ním. *Sebeurčení* – respektovat

klientovo právo a potřebu svobodného rozhodování a vybírání si mezi možnostmi. Toto právo je limitováno schopností klienta se pozitivně a konstruktivně rozhodovat, také právními předpisy, obecně platnou morálkou apod. *Diskrétnost* – klient má právo na důvěrnost svých sdělení a jejich zachování. Tento princip je nejen základním právem klienta a etickým závazkem pracovníka, ale též efektivním základem práce s ním. Toto právo však není absolutní, neboť hranicí či limitem je odpovědnost pracovníka k sobě samému, ke společnosti, zaměstnavateli, ale i práva ostatních klientů (BIESTEK 1957, In: MATOUŠEK 2003: 37-38).

Ve svém pojednání o nedostatečném vyjasnění jednoho ze základních pojmů etiky v sociální práci, a to pojmu hodnota, se zmiňuje Machula a Machulová, kdy poukazují na fakt, že se prakticky v žádné literatuře, jež se zabývá tématem etiky v sociální práci, nesetkáme se solidní definicí pojmu „hodnota“. V současnosti se dle nich používá pojem hodnota jen jako vágního termínu, jež označuje cokoliv, co není empirickým faktem a co obsahuje nějaký etický náboj. Pro tak klíčový pojem je tato intuitivní definice žalostně nedostačující. Autoři chtějí přispět k jisté kultivaci etických diskusí v sociální práci, pro kterou je pojem hodnota významný. Vše podkládají svým předběžným zkoumáním nejrůznějších hodnotových filosofii a teorií. *„Cílem článku bylo především zdůraznit určitý nedostatek současného pohledu literatury o etice v sociální práci na hodnoty a hodnotovou etiku, podložit ho konkrétními údaji a poukázat na možná řešení“* (MACHULA, MACHULOVÁ 2009: 97-104).

„ Slovo hodnota na první pohled evokuje cokoliv, co vítáme, čemu umožníme, aby motivovalo naše jednání nebo utvářelo a ovlivňovalo naše myšlení“ (FISCHER 2010:59). Jsme schopni naše hodnoty následovat, ale i o nich přemýšlet nebo o ně usilovat, přizpůsobit je našemu životu, zároveň je i nabízet druhým lidem.

Sociální pracovník se při výkonu své práce může setkat s různými systémy hodnot, jež se však v praxi neprojevují odděleně, izolovaně, ale většinou se prolínají. Jedná se o hodnoty osobní, společenské, profesní a legislativní. Osobní hodnoty sociálního pracovníka bych si nechala na samostatný oddíl, a proto se jen ve zkratce zmíním o těch ostatních. Společenské hodnoty se projevují v étosu dané společnosti, a to jak v individuálním jednání s klientem, tak v legislativě, profesních kodexech, ale i v osobní rovině hodnot. Nelze je však přijímat nekriticky, neboť pokud společnost přijímá nějaký jev, tak to neznamena, že tento se stává garantem jeho obecné hodnoty. Legislativní hodnoty jsou hodnotovou rovinou, která je identifikovatelná vzhledem k psanému systému zákonů. Zákony by neměly být obcházeny, ale je nutné je aplikovat

kriticky, což znamená, že je zapotřebí vzít v úvahu jednak literu zákona, ale především ducha příslušné právní normy. Různost právních výkladů toto dokládá. Právo svou povahou pouze zajišťuje dodržování krajních mezí. Profesní hodnoty nemají závaznost právního charakteru. Jsou to většinou nepsané anebo zaznamenané základní charakteristické rysy, jež danou profesi vymezují, v profesním či etickém kodexu. Také představují systém, který se vymezuje v některých organizacích z důvodu lepší efektivity práce, a uvádí se do prohlášení o jejím konkrétním poslání (FISCHER 2010 : 65-68).

Bez sociálního pracovníka by nebyla ani samotná sociální práce, a proto se jím budu zabírat v následující stati, a to nejdříve obecně. Později popíši konkrétní funkci sociálního kurátora, jenž je specializovaným sociálním pracovníkem.

2.3. Sociální pracovník

Pokud se člověk rozhodne být sociálním pracovníkem, tak na sebe přebírá jednak povinnosti své profese a jednak svého zaměstnavatele a očekává se od něho, že se jim nebude vyhýbat a bude je plnit. Pohybuje se v oblasti práv a povinností, jež jsou definovány právním řádem, zaměstnavatelem a profesními standardy. Vzhledem k tomu, že sociální pracovník zasahuje do života druhých lidí, je zapotřebí, aby byl právní rámec jasně definovaný a právo zasahovat bylo tudíž legitimní. A byla tak jasně zformulovaná pravidla, která zajišťují klientům ochranu (MATOUŠEK 2003:44-45).

Legislativní rámec definice sociálního pracovníka je zachycen v § 109 Zák. č. 108/2006 Sb., v platném znění, o sociálních službách, kde se uvádí: „ *Sociální pracovník vykonává sociální šetření, zabezpečuje sociální agendy včetně řešení sociálně právních problémů v zařízeních poskytujících služby sociální péče, sociálně právní poradenství, analytickou, metodickou a koncepční činnost v sociální oblasti, odborné činnosti v zařízeních poskytujících služby sociální prevence, depistážní činnost, poskytování krizové pomoci, sociální poradenství a sociální rehabilitace.*“ Předpokladem pro tento výkon je způsobilost k právním úkonům, bezúhonnost, zdravotní způsobilost a odborná způsobilost podle tohoto zákona.

I když jsem se o odpovědnosti zmiňovala již v kapitole 1. 4., tak zde uvedu pojetí sociálního pracovníka od Fischera, který o něm píše, že sociální pracovník: „ je *svobodným činitelem, který má profesní i osobní odpovědnost za své jednání a následně*

také možnost osobní morální viny nebo ocenění". Dále autor uvádí, aby byl pracovník schopný objektivně posuzovat konkrétní fakta problémů klientů, tak je potřebná etická reflexe a znalost sebe sama, svých hodnot a principů. Právě etická reflexe napomáhá k tomu, aby pracovník dokázal zvážit i jiné perspektivy a pojetí, než jsou jeho vlastní. Také se klade důraz na to, aby pracovník znal své motivy, jež ho vedou k výkonu profese sociální práce. Jinak pracuje s pojetím správného a dobrého pracovníka, který se zaměřuje na člověka a jinak pracovník, který se zaměřuje na administrativní přístup k sociální práci (FISCHER 2010: 17 – 18).

Podle Musila je předmětem pozornosti sociálního pracovníka celková situace klienta, a proto se pracovník snaží o to, aby klient zvládl „širší škálu bariér“. Značnou část služeb, které klient potřebuje, se sociální pracovník snaží zprostředkovat a přímo sám je neposkytuje (MUSIL 2004:18).

Jak píše Jankovský ve své knize „*Etika pro pomáhající profese*“ se u sociálního pracovníka předpokládá spontánní prosociální jednání. Tedy jednání, které respektuje prospěch jiných osob, empatii, ochotu pomoci druhým, schopnost sdílet jejich problémy, být vstřícný, odpovědný, vzdělaný a být především osobností. Důležité je vyzdvihnout právě odpovědnost, jak k sobě samému, tak k druhým lidem. Zároveň tak i schopnost chápat souvislosti, být schopný sebereflexe, umět zaujímat své vlastní názory a postoje, umět se s nimi identifikovat, ale též je důležité je umět obhájit a být tím odpovědným (JANKOVSKÝ 2003: 9 – 12).

Právě obhajoba toho, co konám a proč tak konám, je v sociální práci tím nejdůležitějším krokem. Sociální pracovník by měl neustále reflektovat svá rozhodnutí, postoje, konání. Měl by kdykoliv být schopný zdůvodnit své kroky, proč činil tak a ne jinak, aby veřejnost pochopila rozhodnutí sociálního pracovníka. A obrazy, které prezentují média, se poté nestávaly „výsměchem a degradací“ sociálních pracovníků.

Z tohoto důvodu je velice důležitou schopností sociálního pracovníka – kurátora, stát si za svým rozhodnutím, umět ho zdůvodnit. Smyslem legitimace sociální práce není zveřejňování konkrétních údajů o klientech, ale právě to obecné, odborné a podložené zdůvodnění. Tedy legitimace toho, že sociální pracovník jednal uvážlivě, vycházel ze svých kompetencí, znalostí, odbornosti (LAAN 1998: 115-228).

Sociální pracovník při výkonu svého povolání a při každém mezilidském setkání musí být připraven na řadu aspektů, jak o tom píše Henriksen v knize „Blízké a vzdálené“: „*na závislost na profesionální pomoci, požadavku bezpodmínečného*

respektování důstojnosti a integrity jedince, ať se ocitá v jakémkoliv postavení“ (HENRIKSEN 2000: 11).

Jak je již výše poukazováno, tak se hovoří hlavně o sociálním pracovníkovi jako o člověku, který je vybaven mnohými předpoklady, dovednostmi, odborností, znalostmi, aby své povolání mohl vůbec vykonávat. A jeho práce se mu stala spíše posláním, které vychází z potřeby pomáhat druhým, slabším a znevýhodněným lidem, z lásky k bližnímu a tudíž i snahy sociálního pracovníka být se svou prací spokojen a vše činit s „čistým“ svědomím. Velmi důležitým a významným faktorem pro dobrou sociální práci je samotná osobnost sociálního pracovníkem, která je základem toho, aby byla pro něho práce posláním a cílem pomáhat druhým lidem, což je myšlenka, která pomalu směřuje k cílové otázce a odpovědi na ní.

2.4. Osobnost sociálního pracovníka

Ze zákona vyplývá, že podmínkou výkonu profese sociálního pracovníka je nejen osobnostní předpoklad, ale i předpoklad vzdělání, způsobilosti k právním úkonům, bezúhonnosti, zdravotní a odborné způsobilosti (ZÁKON č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, § 110: 184-185).

Pokud hovoříme o osobnostních předpokladech, tak tyto představují soubor schopností, vlastností, dovedností, jimiž by měl být sociální pracovník vybaven. Definicí pojmu osobnost je mnoho a lze z nich jednoznačně odvodit, že osobnost každého člověka je jedinečná a odlišná.

Pojem osobnost v českém významu je odvozen od termínu osoba, jež v latině znamená persona. Tento termín původně označoval masku, kterou si nasazovali antičtí herci. S postupem doby se význam slova měnil od masky k tvářnosti člověka, která zpočátku vyjadřovala vnější výraz člověka a postupně i jeho povahu (SMĚKAL 2009: 15).

Říčan uvádí, že osobnost je individuum, které je chápáno jako integrace k seberealizaci v interakci s prostředím (ŘÍČAN 2005: 257). Podle Fromma je osobnost souhrnem zděděných a získaných duševních vlastností, jež jsou pro každou lidskou bytost typické a tím ji dělají jedinečnou. Rozlišoval v osobnosti dvě složky, a to temperament a charakter. Kdy temperament je hlavní nástroj osobnosti, je konstituční a trvalý. A charakter je modulován hodnotovými volbami člověka a je ovlivňován zvenčí

sociokulturním působením okolí. Osobnostní přizpůsobení se děje přes charakter (FROMM, In: DRAPELA 2011:65-67).

„ *Osobnost je definována jako dynamický zdroj chování, identity a jedinečnosti každé osoby. Výraz chování zahrnuje procesy myšlení, emoce, rozhodování, tělesné činnosti, sociální interakci aj.* “ (DRAPELA 2011:14).

Pokud bychom se podívali na osobnost sociálního pracovníka, tak u něho se předpokládá, že bude osobností vyzrálou s vlastnostmi dobrého člověka, jako jsou poctivost, spravedlnost, komunikativnost, vstřícnost, pravdomluvnost. Podle Řezníčka je to dále empatie, vřelost, opravdovost. „ *Bez schopnosti vzhledu do situace klienta, bez vstřícného zájmu a respektu vůči němu a bez jednoznačné komunikace je pracovní vztah ke klientům značně problematický, nemotivuje ke spolupráci a může zůstat v podstatě nefunkční* “. Dále se také hovoří o tvořivosti a flexibilní důraznosti. Sociální pracovník by měl být schopný adekvátního zvažování a hodnocení klientů, jejich situace, k čemuž je zapotřebí i určité zkušenosti a zralosti. Významné pro rozhodování jsou základní hodnoty a osobní filosofie, jež pracovník sdílí a z toho vyplývající jeho pojetí, co je v sociálním smyslu „dobré“ a co je „špatné“. Nelze opomenout schopnost sociálního pracovníka respektovat základní lidská práva, mít smysl pro spravedlnost a respekt osobní svobody a uznání zásad svobodného rozhodování klienta (ŘEZNÍČEK 2000: 25).

Podle Matouška je pro sociálního pracovníka nezbytné, aby měl řadu předpokladů a dovedností pro výkon svého povolání. Jsou to např. *zdatnost a inteligence*, neboť pomáhání druhým je těžká a vysilující práce, a proto je důležité respektování svého těla a udržování kondice. Neméně důležitá je inteligence, touha se stále zdokonalovat, obohacovat novými znalostmi, četbou odborné literatury. Předpokladem je také emoční a sociální inteligence, socioemoční dovednosti, jež by měly být přirozenou složkou osobnosti sociálního pracovníka. *Přitažlivost*, kdy se nejedná pouze o fyzický vzhled, ale také o to, jak se pracovník obléká, chová, jak je odborně vzdělaný, jak umí jednat s klientem. *Důvěryhodnost* je dalším předpokladem. Zde jde především o to klientovo vnímání smyslu pro čestnost ze strany pracovníka, jeho sociální roli, srdečnost a otevřenost, také chování. *Komunikační dovednosti* jsou velice významné a nezbytné pro navázání kvalitního vztahu s klientem a s nimi spojená i schopnost *zúčastněného naslouchání*, jehož cílem je porozumět. V neposlední řadě *empatie* jako forma lidské komunikace, která zahrnuje jak naslouchání, tak porozumění a sdělování porozumění klientovi, což je důležitá forma pochopení klientovy situace a

jeho vlastního světa. Jedná se o určitý druh lidského kontaktu, schopnosti se vcítit do pocitů a jednání druhé osoby (MATOUŠEK 2003:52-54).

Podle Kopřivy jsou nejdůležitějšími schopnostmi a vlastnostmi sociálního pracovníka: náklonnost, trpělivost, vcítění a odbornost (KOPŘIVA 2011: 15).

Ve výčtu dalších schopností a zdatností sociálního pracovníka by se dalo pokračovat a nelze proto opomenout, že dalšími osobnostními předpoklady jsou opravdovost, flexibilita, neutrálnost, tolerantnost, spolehlivost, rozhodnost a jiné. Velmi důležitá je u sociálního pracovníka jeho citová stabilita a životní optimismus a vůbec jeho vlastní životní zkušenosti. Některým schopnostem se lze naučit, ale jiné jsou „talentem“ konkrétního člověka, který se rozhodl pro toto poslání.

Sociální pracovník by se měl především chovat slušně, vzhledem k tomu, že se často setkává s lidmi v nouzi, tak tito kromě slušnosti ještě očekávají přijetí, spoluúčast, porozumění, pocit, že nejsou na obtíž a nikdo je neodsuzuje. „*Klient potřebuje důvěřovat, cítit se bezpečný a přijímaný*“ (KOPŘIVA 2011: 15).

Ještě bych se zmínila o pojetí podle Johnsona, který hovoří o tom, že sociální pracovník obohacuje sám sebe nejen studiem, ale i uvažováním nad svým vlastním životním stylem, vlastní filosofií, morálními hodnotami, svými kořeny, ale i životními zkušenostmi, osobními potřebami a osobním „fungováním“. Vlastní poznávání a zdokonalování se, je jeho důležitou součástí. Měl by být schopný, důstojný, vnitřně motivovaný, mít víru v sebe. Stěžejní vlastností nazývá zralost, která se skládá z kreativity, všímavosti nejen k ostatním, ale i k sobě a z touhy pomáhat (JOHNSON 1998: 99-127).

V další části se zaměřím na sociálního kurátora a popis této funkce jako specializovaného sociálního pracovníka, neboť tato je středobodem zájmu mé práce. Rozdíl mezi sociálním pracovníkem a sociálním kurátorem spatřuji především v zaměření na velice specifickou cílovou skupinu, kdy se jedná o klienty, jejichž způsob života se značně vymyká způsobu života ostatní populace. Jsou to lidé žijící na okraji společnosti, nedobrovolní klienti, agresivní, pod vlivem návykových látek, recidivisté apod. Samotná specifikace cílové skupiny evokuje v druhých lidech jistý odstup, a proto si myslím, že je cílová skupina sociálního kurátora důvodem pro rozdílnost v pojetí této funkce a dalších sociálních pracovníků. Myslím si, že tento rozdíl je důvodem, aby byla osobnost sociálního kurátora vyzrálou a odolnou vůči všem možným „výstřelkům“ jednotlivých klientů. Z praxe lze konstatovat, že se často ze strany klientů jedná o nepříjemné, vulgární a nevhodné jednání.

2.5. Sociální kurátor

Dle metodické příručky z roku 2010 je sociální kurátor specializovaný sociální pracovník zaměřený na problematiku cílových skupin osob ohrožených sociálním vyloučením z důvodu předchozí ústavní či ochranné výchovy, výkonu trestu a dalších osob, jejichž způsob života může vést ke konfliktu se společností. Je zaměstnancem obecního úřadu s rozšířenou působností. Při výkonu své profese spolupracuje se zařízeními pro výkon ústavní či ochranné výchovy, s Vězeňskou službou ČR, Probační a mediační službou ČR, správními úřady a územními samosprávnými celky, neziskovými organizacemi. Tradiční označení sociální kurátor existuje již od roku 1970.

Kvalifikační předpoklady pro výkon povolání sociálního kurátora jsou odvozené od předpokladů pro výkon povolání sociálního pracovníka dle § 110 Zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Jsou na něho kladeny poměrně vysoké psychické požadavky. Jednak je to v oblasti emocionální stability, což se týká především vlastností, jako je trpělivost, sebekontrola, ale i oblasti empatie, též vnímavosti vůči různým životním situacím a prostředím. Významná je schopnost kreativity, originality a celkového pracovního nasazení. Všechny tyto potřebné schopnosti, dovednosti a vlastnosti sociálního kurátora vyplývají od specifické cílové skupiny, jejímiž členy jsou lidé agresivní, závislí na drogách, alkoholu, psychicky nemocní, s kriminální minulostí, bez přístřeší, sociálně vyloučení. A proto s tímto souvisí zvýšené požadavky na profesní a odbornou úroveň sociálního kurátora, jež by měl mít jednak odborné, kvalifikované vzdělání, které si nadále průběžně rozšiřuje a obnovuje, doplňuje své vědomosti (metodická příručka 2010: 12-14).

V současnosti je nepřilíš vhodným specifikem práce sociálního kurátora kumulace s dalšími agendami, a to především na menších obcích. Jedná se o agendu kurátora pro mládež, protidrogového koordinátora, romského poradce a podobně. Tato kumulace funkcí je chápána spíše jako nežádoucí stav. Z tohoto se dá vyvodit, že postavení sociálního kurátora závisí na mnoha faktorech, a to jednak objektivních, které se týkají jeho organizačního zařazení a kumulace funkcí. Jednak na subjektivních faktorech, kterými jsou schopnosti a individuální dovednosti včetně jeho umění prezentovat vlastní práci. Funkce sociálního kurátora nebyla jak v dřívější době, tak té současné, příliš pozitivně hodnocena ze strany zaměstnavatele či laické veřejnosti, která často nemá ani ponětí o tomto specializovaném sociálním pracovníkovi.

Je také zapotřebí se okrajově dotknout i historie vzniku funkce sociálního kurátora, a tak ji zmíním v následujících řádcích.

2.5.1. Historie práce sociálního kurátora

Slovo kurátor pochází z latinského cura, což znamená péče, starost, pozornost, horlivost. Curator – poručník, správce, zástupce (Slovník latinsko-český, 1926). Podle slovníku cizích slov je „*sociální kurátor specializovaný sociální pracovník, který na základě diagnostické činnosti a ve spolupráci s dalšími institucemi poskytuje sociální služby. Zároveň poskytuje, doporučuje, případně zprostředkovává sociální, právní a psychologickou pomoc osobám, kterým hrozí bez pomoci společnosti sociální vyloučení a propadnutí do chudoby, z důvodu jejich tíživé životní situace*“ (Online: ABZ.cz: slovník cizích slov: 12. 12. 2012).

Dle Voňkové a Chalupové má sociální práce s odsouzenými a jejich rodinami kořeny v křesťanské filozofii milosrdenství a pomoci bližnímu, v hodnotovém systému společnosti, jež bez ohledu na křesťanskou motivaci nabízí pomoc jednak z filantropických pohnutek a jednak v sounáležitosti ke společenství lidí. Dalším důvodem je celospolečenský zájem o zdravou společnost a její ochranu před jednotlivci, jež jsou problematicky adaptabilní na platné společenské normy a ohrožují právní řád (VOŇKOVÁ, CHALUPOVÁ In: metodická příručka 2010: 31).

Původním zaměřením sociálních kurátorů byla jejich orientace pouze na jedince vracející se z výkonu trestu odnětí svobody. Idea pomoci vězňům vychází a souvisí s křesťanstvím a s evangelijním pojetím „vězňů navštěvovati“ (metodická příručka 2010: 31).

V období 50. let 20. století se v Československu objevila tato potřeba pečovat o lidi vycházející z výkonu trestu, ale až na konci 50. let bylo přijato opatření, jež se zaobíralo dovršením nápravy a výchovy těchto osob. Byla také ustanovena povinnost oznamovat příslušným úřadům alespoň měsíc před propuštěním konkrétního odsouzeného na svobodu skutečné datum propuštění společně s dalšími údaji, jež byly potřebné nebo významné pro jeho následné zařazení do společnosti a zaměstnání. Byl také formulován zákaz pro podniky činit rozdíly při přijímání lidí do práce, a to mezi osobami propuštěnými z výkonu trestu odnětí svobody a „normálními“ pracujícími.

Historie působení sociálních kurátorů na našem území započala kolem roku 1968. Tehdy výzkumný ústav kriminologický uskutečnil experiment „Projekt ŘÁSNOVKA“, do které bylo zařazeno celkem 100 odsouzených, s kterými se pracovalo po dobu jednoho roku ode dne jejich propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Již v průběhu tohoto projektu se markantně zvýšil zájem osob o poskytnutí pomoci jednak z řad odsouzených, propuštěných, ale i z řad rodinných příslušníků. Tato skutečnost byla impulsem pro vybudování první sítě sociálních kurátorů, jež byli jako specializovaní pracovníci postpenitenciární péče začleněni do sociálních odborů okresních národních výborů a obvodních úřadů měst. Již v době trvání projektu bylo v Praze zřízeno první specializované oddělení zvláštní péče při Správě sociálních služeb hlavního města Prahy, které se stalo školicím centrem pro kurátory z celé republiky. Z tohoto vyplývá, že „Projekt ŘÁSNOVKA“ odstartoval existenci této specializované sociální služby (metodická příručka 2010: 31 – 33).

Výše byla zmíněna historie vzniku nutnosti pečovat o lidi vycházející z výkonu trestu a s tím i vytvoření funkce sociálního pracovníka – kurátora, který by o tyto osoby „pečoval“. S výkonem funkce souvisí i legislativa, která je oporou i jistým pomocníkem při výkonu práce sociálního kurátora, a proto se o tomto tématu v další části rozepisují.

2.5.2. Sociální kurátor a legislativa

V 70. letech 20. století vznikla potřeba vytvoření funkce sociálního kurátora při okresních národních výborech, a to z důvodu nutnosti následné péče o osoby propuštěné z výkonu trestu. Metodicky byla práce řízena Ministerstvem práce a sociálních věcí ČR, jež od roku 1971 vydávalo publikaci s názvem „Práce sociálních kurátorů“, ve které byly zpracované metodické pokyny pro realizaci sociální práce kurátora. V roce 1975 pak vznikla první koncepce sociální péče o osoby společensky nepřizpůsobené a výkon práce sociálního kurátora byl zakotven v Zákoně č. 121/1975 Sb., o sociálním zabezpečení.

Daný systém byl v roce 1988 nahrazen novým zákonem č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, kde byl v § 90 – 91 stanoven rozsah péče o občany společensky nepřizpůsobené a občany, jež potřebují zvláštní pomoc. Dále to byl Zákon č. 114/1988 Sb., o působnosti orgánů ČSR v sociálním zabezpečení, ve kterém jsou v § 42-43

vymezeny kompetence jednotlivých orgánů při práci s občany společensky nepřizpůsobenými.

V 90. letech 20. století naznačily tyto směry výrazných změn, jež byly způsobeny vlivem přijatých standardů a norem OSN a Rady Evropy. Do konce prosince 2002 byla funkce sociálního kurátora při okresních úřadech, ale vlivem reformy veřejné správy došlo na jedné straně ke zrušení okresních úřadů a na straně druhé k přenesení jejich kompetencí v oblasti péče o nepřizpůsobivé občany na obce s rozšířenou působností, a to od 1. ledna 2003 dosud (metodická příručka 2010: 13- 33).

Další změny nastaly s přijetím Zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, kde je vymezena cílová skupina sociálního kurátora, a to v § 92. Jedná se o osoby ohrožené sociálním vyloučením z důvodu předchozí ústavní či ochranné výchovy a osoby, jejichž způsob života může vést ke konfliktu se společností (ZÁKON č. 108/2006 Sb.)

Cílová skupina je také vymezena v Zákoně č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, a to v § 2 odst. 6, kdy lze za osoby v hmotné nouzi považovat ty, které mají neuspokojivé sociální zázemí a nedostatek finančních prostředků, nemohou úspěšně řešit svoji situaci a jsou ohrožené sociálním vyloučením, protože byly propuštěny z výkonu vazby či trestu odnětí svobody, po skončení léčby chorobných závislostí ze zdravotnického zařízení, propuštěny ze školského zařízení pro výkon ústavní či ochranné výchovy, pěstounské péče z důvodu zletilosti, nemají uspokojivě naplněny životně důležité potřeby, neboť jsou osobou bez přístřeší nebo se to týká osob, jejichž práva a zájmy jsou ohroženy trestnou činností jiné osoby (ZÁKON č. 111/2006 Sb.).

Legislativa přesně vymezuje cílovou skupinu sociálního kurátora, jež spadá do výkonu jeho kompetencí a je cílem směřované pomoci. A tak se nyní budu zabývat cílovou skupinou a z toho vyplývající konkretizace typu klientely.

2.6. Cílová skupina sociálního kurátora

Přímou prací s klientem sociální kurátor vykonává státní správu v přenesené působnosti, jež byla svěřena obcím s rozšířenou působností.

Na počátku 90. let 20. století tvořily převážnou část klientely sociálního kurátora osoby, které se ocitly ve vazbě či výkonu trestu odnětí svobody. Postupem doby se však poměrně významně tato skupina osob rozšířila o další skupiny např. lidí bez přístřeší,

ohrožených sociálním vyloučením, lidí závislých nejen na alkoholu, ale i psychotropních látkách a výherních automatech, osob zatížených exekucemi, pachatelů domácího násilí.

S tímto úzce souvisí i zvýšené požadavky na profesní a odbornou úroveň, kterou si sociální kurátor doplňuje dalším průběžným vzděláváním a novými vědomostmi v oblasti sociální práce, sociální politiky, práva, ekonomiky, dalších vědních disciplín jako je sociologie, psychologie, sociální patologie, ale také biologie člověka, psychiatrie a dalších speciálních poznatků např. z teorie sociální komunikace, adiktologie, etiky apod. Sociální kurátor poskytuje svým klientům řadu sociálních služeb, jež sám provádí nebo dále zprostředkovává. Jeho přímou pomocí klientům je především poskytování základního a odborného sociálního poradenství, terénní sociální práce, krizové pomoci či zabezpečení podmínek na přežití (metodická příručka 2010: 13-18).

Sociální kurátor se při výkonu svého povolání setkává s lidmi žijícími většinou na okraji společnosti, jak je již výše uvedeno. Nyní bych se zmínila o významných cílových skupinách, které tvoří většinovou část klientely.

2.6.1. Klienti propuštění z vazby, výkonu trestu

Tito tvořili historicky první klientelu sociálního kurátora i v současnosti zůstávají skupinou nejpočetněji zastoupenou a vykazovanou sociálním kurátorem. Jedná se vlastně o zletilé osoby, jež se nachází v určité fázi trestního řízení nebo jsou již ve vězení či vazbě, ale zejména se jedná o osoby, které jsou propuštěny z vazby či výkonu trestu odnětí svobody a vracejí se do společnosti.

Většina klientů má zkušenost s opakovanými pobyty ve věznicích, dopouští se tudíž recidivy. Někteří z nich byli odsouzeni za velice závažné zločiny, jako je např. vražda, pohlavní zneužívání nezletilých dětí, kuplířství, distribuce a výroba omamných a psychotropních látek aj. Kurátor s těmito dlouhodobě odsouzenými má možnost navázat kontakt již v době jejich vyšetřování, a to jedině v případě, kdy tento kontakt klient vysloveně žádá. Velice častým problémem dlouhodobě odsouzených jsou přetřhané sociální vazby, ztráta bydlení a podpory rodiny, ale i výskyt psychických poruch, různých forem závislostí, též projevy agresivního nebo manipulativního chování. Dalším z faktorů, které mohou ovlivnit jejich návrat do společnosti, je nízká

nebo žádná kvalifikace, nezájem o práci, záznam v rejstříku trestů a posléze velice problematické získání jakéhokoliv zaměstnání.

Kurátor může tyto klienty ve věznicích navštěvovat a pomáhat jim řešit jejich budoucí návrat do společnosti, ubytování, sociální dávky, kontakt s rodinou a další osobní i sociální problémy, které se s návratem do civilního života mohou postupně objevovat (metodická příručka 2010: 59-66).

Klienti ve výkonu trestu odnětí svobody mají často zkreslený pohled na reálné možnosti svého dalšího způsobu života na svobodě. Obzvláště se tento problém objevuje u klientů, kteří za zdmi věznice strávili dlouhý čas. Výsledkem potom může být jejich následné a opakované selhání, rezignace či zklamání. Práce s těmito klienty není snadná, neboť nemají většinou vazby k rodinným příslušníkům, jsou bez finančních prostředků, zaměstnání, bydlení. Často i odmítají kurátorem nabízené sociální služby, neboť již nechtějí např. dodržovat režim azylových domů, ubytoven, nocleháren. Jejich adaptace na nové prostředí života vně věznice je velice složitá. Velký význam, jak spolupráce se sociálním kurátorem bude probíhat, má i osobnost samotného klienta. Jeho schopnost komunikace, jeho kompetence, dovednosti, zkušenosti, ale též motivace a odolnost vůči zátěžovým situacím. Kurátor by měl situaci klienta vidět jako celek. Neměl by se nechat ovlivnit negativními faktory, které o klientovi ví nebo, které mu klient sám o sobě předkládá. Vždy by měl mít na zřeteli lidskou důstojnost, ale též právo klienta na sebeurčení, svobodné rozhodnutí a jeho osobní odpovědnost za jeho činy (metodická příručka 2010: 67- 72).

2.6.2. Klienti propuštění z léčebných zařízení

Jedná se zejména o osoby propuštěné ze zdravotnických zařízení, psychiatrických léčeben, terapeutických komunit po ukončení léčby chorobných závislostí. Skutečnosti, které přivádí tyto klienty k sociálnímu kurátorovi, jsou obdobné jako u předešlé skupiny klientů, a to je jejich nepříznivá životní situace, kterou chtějí řešit. Mnohým z těchto osob schází sociální zázemí nebo je natolik narušené, že jim nemohou využít. Ne všechny osoby s danými problémy se na sociálního kurátora obrátí, ale rozhodně jsou to ty, kterým hrozí sociální vyloučení.

Též se na kurátora může obrátit přímo zařízení, kde je konkrétní klient umístěn a avizuje případné problémy spojené s ukončením jeho hospitalizace a potřeb následné

pomoci. V převážné míře se tito klienti potýkají s problémem uspokojení základních životních potřeb, jako je zajištění bydlení, prostředků na obživu.

Vzhledem k různorodosti zařízení, z nichž jsou tito klienti propuštěni, bývá skladba osob různorodá. Jednak je věkové rozpětí poměrně široké, také různé typy závislostí zde hrají svou roli, stejně tak etiologie nepříznivé sociální situace (metodická příručka 2010: 80 – 81).

2.6.3. Klienti bez přístřeší

Přímo ze zákona č.108/2006 Sb., o sociálních službách vychází poskytování služeb osobám bez přístřeší. Jedná se o osoby, jejichž způsob života může vést ke konfliktu se společností. A ze zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, se o těchto lidech píše jako o osobách, které nemají uspokojivě naplněny životně důležité potřeby. Také se o těchto osobách hovoří jako o občanech společensky nepřizpůsobivých. Lze konstatovat, že většina z nich nemá trvalé bydlení, stálé zaměstnání, finanční prostředky. Tito lidé sice například mají z úředního hlediska trvalé bydliště, ale zde se dlouhodobě nezdržují nebo v něm nemohou žít.

Evropská federace národních organizací pracujících s bezdomovci (FEANTSA) vytvořila vlastní pracovní definici, podle které „osoby bez přístřeší“ jsou:

1. *lidé, kteří nemají střechu nad hlavou*
2. *lidé, kteří žijí v institucích, protože nemají kam jít*
3. *lidé žijící v nejistém ubytování*
4. *lidé žijící v nevhodném a standardu nevyhovujícím ubytování*

Tuto definici později převzala i Evropská unie a stala se tak jednotčím bodem pro národní sociální politiky (NADĚJE In: metodická příručka 2010: 89-90).

Bezdomovectví je závažný problém dnešní doby, kterému však není věnována důsledná a náležitá pozornost. Je to problém týkající se celé společnosti (PRUDKOVÁ, NOVOTNÝ 2008). Problematika bezdomovectví asi nejvíce charakterizuje chudobu a s ní související sociální vyloučení. Chudoba je součástí každé společnosti i té ekonomicky vyspělé, neboť vzniká v protikladu k bohatství, a proto se dá říci, že je to přirozený jev každé společnosti. Bohatství a chudoba jsou dva jevy, které se k sobě vážou a jsou vzájemně propojené. Keller říká: „ *ekonomický růst bývá vydáván za jedinou možnou cestu k odstranění chudoby, ale ve skutečnosti právě v ekonomicky*

vyspělých zemích je zaznamenáván nárůst osob žijících pod hranicí biedy“ (KELLER 1993: 18).

Z toho lze vyvodit, že chudoba je velkým problémem a životní situací lidí bez domova, neboť tito přišli nejen o střechu nad hlavou, ale ve většině případů i o finanční zdroje a prostředky. Mívají velké problémy se zadlužením, neschopností jednat a komunikovat s úřady, dodržovat určitá pravidla, režim a zároveň s tím související problémy se získáním sociálních dávek, neboť jejich získání je podloženo a podmíněno dodržováním zákonem stanovených pravidel. Všechny tyto faktory formují způsob práce s danou klientelou. Práce s nimi je velice problematická a nepřináší mnoho pozitivního, jak pro sociálního kurátora, tak pro samotné klienty, neboť tito velice často odmítají jakoukoliv změnu svého života a tudíž i nabízenou pomoc a možnost řešení jejich závažné životní situace. Vzhledem k jejich často dlouhodobému setrvávání v extrémních životních podmínkách se mění jejich pohled jak na hodnocení vlastní situace, tak i hodnotovou orientaci a pořadí pro uspokojování základních životních potřeb.

2.6.4. Ostatní klienti

Dalšími klienty sociálního kurátora, kteří tvoří jen určitou část jeho klientely, jsou osoby propuštěné ze školských zařízení pro výkon ústavní či ochranné výchovy. Jedná se o mladé lidi, kteří dosáhli zletilosti, a proto jim byla ukončena ústavní či ochranná výchova. Tato skupina osob patří do kategorie, která může být ohrožena sociálním vyloučením. Obzvláště u těch osob, které se nemají po skončení ústavní výchovy kam vrátit, když jejich rodinné prostředí je nefunkční nebo zcela schází. Daných klientů není moc, ale jsou specifickou cílovou skupinou sociálního kurátora, která vyžaduje zvýšenou pozornost a podporu. Zpravidla potřebují pomoc se sociálním začleněním a zapojením se do ekonomického, sociálního a kulturního života společnosti. Pro tuto skupinu klientů je vlastně sociální kurátor jediným zákonným garantem návazné péče při odchodu z ústavu do dalšího života.

V mnoha případech se u těchto klientů vyskytuje deficit či úplná absence přirozeného sociálního prostředí, jež je tvořeno rodinou nebo blízkými osobami, s kterými by mohli tito mladí sdílet společnou domácnost. Někdy se stává, že se vracejí do patologického prostředí, z kterého byli kdysi odebráni, ale přesto je to jejich jediné

„zázemí“. Nejkritičtější bývá situace, když nemají nikoho, žádnou rodinu, která o ně projevuje alespoň minimální zájem. V těchto případech jde o klienty, kteří byli odebráni např. z pěstounských rodin. Všechny tyto faktory hrají při jejich začleňování do společnosti významnou roli (metodická příručka 2010: 74).

Sociální kurátor zde nastupuje již v době před ukončením ústavní či ochranné výchovy a intenzivně spolupracuje se sociálními pracovníky školského zařízení. Seznamuje se předběžně se situací jednotlivců s předstihem přibližně až jednoho kalendářního roku, aby měl dostatek času vyhodnotit závažnost každého konkrétního případu. Společnými silami se pak snaží nalézt tu správnou cestu vstupu mladého člověka do chodu běžného života ve společnosti, aby byla pro něj přínosem. Častými negativními činiteli u těchto osob bývá sklon k požívání alkoholu, návykových látek, páchání trestné činnosti, provozování prostituce jako zvoleného způsobu obživy, nezájem pracovat. Snahou sociálního kurátora je iniciovat a realizovat kroky vedoucí k budoucímu sociálnímu začlenění těchto mladých lidí do společnosti (metodická příručka 2010: 76).

V další fázi práce se budu zabývat specifiky práce s cílovými skupinami, kdy popíši jednotlivé typy pomoci, které kurátor nabízí svým klientům.

2.7. Specifika práce s cílovými skupinami

Pro všechny výše popsané cílové skupiny je velice důležitý první kontakt s klientem, k jehož navázání dochází buď ze strany sociálního kurátora či klienta, ale zprostředkovatelem může být i třetí osoba. Při tomto prvním kontaktu se ve většině případů kurátor klientovi představí a seznámí ho s možnostmi služeb, které mu může poskytnout či zprostředkovat. Jedná se o navázání spolupráce s klientem, zjištění jeho zájmu o danou spolupráci. Poté je vhodné definovat základní problémy klienta, které ho v danou dobu trápí a s kterými si neví rady. Vždy je kladen důraz na to, aby klient aktivně spolupracoval a na vedení klienta k samostatnosti. Je důležité klienta poučit o tom, že nabízenou spolupráci může odmítnout. Pokud k tomu dojde, tak sdělit i možnost, že v budoucnu lze spolupráci opět obnovit.

Nejčastějším typem pomoci, který sociální kurátor nabízí klientovi je poradenství. Kdy například u klientů v době trestního řízení vysvětluje proces celého řízení, písemné dokumenty od orgánů činných v trestním řízení, kterým klient

nerozumí. Pomáhá klientovi při formulaci jeho stanovisek do písemných podání či žádostí. Odkazuje ho na pomoc probační a mediační služby kvůli odklonu od trestního řízení, zprostředkovává mu se službou kontakt. Může také podávat o klientovi zprávu orgánům činným v trestním řízení, která vychází z údajů spisové dokumentace, kterou sociální kurátor ke klientovi vede. Často se stává, že těmto klientům zprostředkovává pobyt v azylových domech či jiných ubytovacích zařízeních, neboť klienti mívají pouze formální bydliště na obecních úřadech. Klienta poučují o tom, že je potřebné změnu bydliště vždy nahlásit orgánům činným v trestním řízení a dalším institucím, kterých se tyto informace týkají.

Ve většině případů se jedná o klienty, kteří nemají finanční prostředky, a proto jim kurátor zprostředkovává kontakt s příslušným úřadem práce, kde mohou žádat o dávky pomoci v hmotné nouzi. Z těchto poskytnutých dávek pak mají možnost i zaplacení pobytu v ubytovacích zařízeních.

U některých klientů se vyskytují problémy v komunikaci, mají nízké sociální dovednosti, jsou nejistí či se obávají neznámého prostředí, a tak po vzájemné dohodě může sociální kurátor tyto klienty doprovázet při vyřizování jejich osobních záležitostí.

Velice častým problémem jsou platné či neplatné doklady totožnosti. Klienti je buď vůbec nemají, dlouho neměli, ztrácí je a zároveň je potřebují při vyřizování např. sociálních dávek, bydlení, evidence na úřadu práce apod. Kurátor jim pomáhá při vyřizování náhradního dokladu za občanský průkaz, potřebných fotografií, ale i vyžádání rodného listu.

Zadluženost je také velkým problémem všech skupin klientů sociálního kurátora. Dluhy a následné exekuce často vedou k tomu, že klient ztrácí bydlení u rodiny, partnerů apod. Kurátor jim nabízí poradenství, dle možností a dostupnosti i návštěvu odborné poradny či službu smluvního bezplatného právníka. Klienti se upozorňují na to, že náklady spojené s exekucí bývají značně vysoké, a proto jim vysvětlují nutnost zjištění a dobrovolného splácení dluhu, popřípadě i sepsání žádosti o splátkový kalendář ještě před nařízením exekuce. Klienty kurátor vede k tomu, aby co nejdříve své dluhy začali splácet.

Stává se, že se klient na kurátora obrací s prosbou o zprostředkování kontaktu s rodinou, s poskytovateli služeb, se službami protidrogové prevence, dalšími orgány veřejné zprávy a odbornými zařízeními. Jednotlivé žádosti klientů o zprostředkování kontaktů se odvíjí podle cílové skupiny klientů. Důraz je zde však kladen na samostatnost klienta a jeho schopnost si službu sám zajistit.

Dalším způsobem práce s klienty, kteří jsou ve výkonu trestu odnětí svobody, či vazby, je jejich návštěva ve věznici. Tato se odehrává na základě žádosti klienta, sociální pracovnice věznice či iniciativy samotného sociálního kurátora. Při těchto kontaktech se většinou řeší budoucí výstup klienta z věznice a pobyt na svobodě, kdy je potřebné zajištění bydlení, osobních dokladů, sociálních dávek či kontaktu s rodinou. Stává se, hlavně u klientů dlouho vězněných, že mají zkreslený pohled na reálné možnosti svého dalšího života mimo věznici a vůbec zkreslený pohled na život mimo zdi věznice. A proto se uskutečňují tyto návštěvy, aby se klient jednak seznámil se svým kurátorem a jednak se domluvili společně na dalším postupu a možnostech řešení situace.

S klientem, který je propuštěn z ústavní či ochranné výchovy začíná spolupráce mnohem dříve, aspoň rok dopředu, protože je potřebné, aby se kurátor v předstihu seznámil a vyhodnotil závažnost každého konkrétního případu. Dostatečný časový předstih vyžaduje zejména otázka bydlení, dalšího vzdělávání a finančního zajištění klienta z této cílové skupiny. Delší doba spolupráce je významná pro samotného klienta a jeho možnost se rozhodnout mezi několika variantami svého budoucího života. Výhodou pro tuto skupinu klientů je skutečnost, kdy sociální kurátor má kumulovanou funkci kurátora pro mládež a tudíž je o těchto klientech dobře informován. Tři měsíce před odchodem ze školského zařízení je klient osobně kurátorem navštíven, kdy zjišťuje všechny potřebné informace pro další řešení situace a působení klienta mimo ústav. Kurátor s tímto dostatečným předstihem iniciuje a realizuje kroky vedoucí k budoucímu sociálnímu začlenění klienta. Důležitým momentem pro tohoto klienta je dne jeho propuštění, kdy je zapotřebí, aby měl zajištěno následné bydlení, sociální dávky anebo přímý kontakt s rodinou, do které se vrací.

Předstih v této spolupráci je významný, neboť se jedná o mladého člověka, který pokud s kurátorem naváže kontakt, tak tento mu může usnadnit vstup do nového života. Vše však závisí na klientovi a jeho zájmu o tuto spolupráci. Časově není omezena a intenzitu určuje klient sám, jeho zájem a závažnost situace.

U klientů, kteří přicházejí za sociálním kurátorem po propuštění z léčebných zařízení, vyvstává jeden poměrně závažný problém, který spočívá v tom, že pokud byli hospitalizováni, tak byli zaopatřeni a byly zajištěny jejich základní životní potřeby, aniž by se na tom nějak podíleli. A tím, že za ně léčebné zařízení přebralo určitou část zodpovědnosti na zajištění existenčních potřeb, se tito stávají méně soběstačnými a nebývá ani výjimkou, že se nesnadno vyrovnávají s realitou po propuštění a vyžadují

tak komplexní servis. Sociální kurátor však nemůže přebírat za klienty jejich odpovědnost a pouze se snaží navracet těmto klientům jejich kompetence. Jde to však jen do té míry, pokud oni sami projeví o toto zájem.

Sociální kurátor při práci s osobami bez přístřeší jako další cílovou skupinou musí, kromě již výše uvedených možností pomoci, navíc bezpodmínečně navázat úzkou spolupráci s nestátními neziskovými organizacemi, jež se zaměřují na poskytování sociálních služeb tomuto typu klientů (vše metodická příručka 2010: 59-108).

Pokud shrneme tuto pasáž, tak se jedná o poměrně široký popis způsobů a specifik práce s klientelou sociálního kurátora. Nebude od věci, když se ještě tohoto tématu budu nadále držet a v další části popíši i rizika práce sociálního kurátora s cílovými skupinami, neboť pestrost klientů, jejich chování, jednání, jejich životní příběhy, situace mohou významně ovlivnit práci kurátora s nimi. Takže i zde je jasně postavena nutnost osobnosti kurátora, jeho odbornosti, ale i vnímání jednotlivých specifik a častých změn v chování klientů, jejich negativních postojů k životu, ke změnám a znovunabytí schopnosti se o sebe postarat sám. Bez toho však sociální kurátor vede stále v patrnosti, že klient je vždy člověkem se všemi svými právy, svobodou, důstojností, sebeurčením a odpovědností.

2.8. Některá rizika v práci sociálního kurátora

Mnohostranná práce sociálního kurátora se potýká s přitěžujícími faktory, které je zapotřebí akceptovat a v přímé práci s klienty i zohlednit. Přístup sociálního kurátora ke klientům je individuální. A díky poměrně široké škále klientely se mohou v jeho práci objevit a objevují rizika, která ji ovlivňují či ohrožují, a to oboustranně. Proto se o nich zmíním v této části, abych tím napomohla při hledání odpovědi na cílovou otázku diplomové práce.

Rizika se mohou dotýkat různých oblastí práce sociálního kurátora, jsou v jeho práci všudypřítomné a nevyhnutelné. Jejich četnost je podmíněna zkušenostmi a délkou praxe sociálního kurátora, ale ne vždy jim dokáže každý praktik předcházet.

Tato rizika se mohou týkat jak interpersonálních, tak intrapersonálních příčin. Mezi ty první můžeme zahrnout např. rozchod názorů na způsob řešení klientovy situace mezi sociálním kurátorem a klientem, nadřazeným kurátora, porušení předpisů, nařízení ze strany kurátora, pokud kurátor připouští výjimky z pravidel a klient stále

očekává opakování těchto výjimek, neoprávněné poskytování osobních údajů o klientovi ze strany kurátora, paternalistický přístup ke klientovi, kdy není veden k soběstačnosti, chybné a neadekvátní stanovení postupů při spolupráci s klientem, stigmatizace klienta (metodická příručka 2010:43).

K intrapersonálním příčinám potom může patřit rutinní přístup kurátora k jednotlivým kasuistikám, převzetí iniciativy za „neschopného“ klienta vycházející např. z negativního předsudku vůči klientovi či přílišně pečující přístup ze strany sociálního kurátora aj (metodická příručka 2010:43-44).

Další rizika mohou vycházet z ohrožení bezpečnosti a zdraví, kdy sociální kurátor je vystaven agresivnímu projevu, kterým se snaží klient dosáhnout svých cílů. Někdy je agresivní projev jeho jediným způsobem, jakým umí vyjádřit nespokojenost se svou vlastní životní situací. A tak zastrašování a agresivní projev považuje za jediný možný, jak docílit svého záměru (metodická příručka 2010:44).

Rizika bývají spojená i s tím, že sociální kurátor má nereálné představy o aktivitě klienta v rámci řešení jeho životní situace a pokud se tento záměr nezdaří, tak kurátor obviňuje sebe z nesprávně zvoleného přístupu. Kdy viděl jako jediný možný výsledek spolupráce s klientem úplné vyřešení situace klienta a jeho plné začlenění do většinové společnosti. Pocit, že pomoci musí za každou cenu. Tento přístup se objevuje především u začínajících kurátorů, ale ve větší či menší míře tímto stádiem prochází všichni sociální kurátoři (metodická příručka 2010:45).

Další rizika mohou vycházet z překračování legislativních kompetencí, kdy sociální kurátor překročí zákon tím, že poskytne osobní údaje o klientovi další osobě bez vědomí klienta. Může také nastat situace, kdy klient kurátorovi projeví svou důvěru natolik, že se mu svěří s tím, že se dopustil protiprávního jednání či má úmysl jej spáchat. Tato situace se pro kurátora stává jednak velkým dilematem, ale také rizikem v narušení vzájemné důvěry. Nelze však opomenout fakt, že kurátor jako každý další občan má povinnost oznamovací v případě, kdy se dozví o trestném činu. Vzhledem k tomu, že pracuje s osobami, které se trestné činnosti dopouštějí, tak lze předpokládat, že se o tomto může dozvědět. Je ohrožen tím, že se s takto sdělenými informacemi od klienta může dostat do svízelné situace. Proto musí dát klientovi jasně najevo, že s tímto chováním nesouhlasí a informovat ho o důsledcích takového jednání (metodická příručka 2010: 46-47).

Jako další riziko lze brát v úvahu účelové chování klientů, které je možné častěji sledovat u těch, kteří se opakovaně vrací z výkonu trestu odnětí svobody, ve kterém

strávili delší část svého života. Vězeňské prostředí způsobuje v chování a myšlení odsouzených osob problém zvaný „prisonizace“, což znamená přizpůsobení se vězeňské kultuře a tomu odpovídající uzpůsobení veškerých prostředků pro dosahování určitých potřeb. Jediným cílem prisonizace je bezpečně přežít období ve vězení. S tímto účelovým chováním odchází klient i z vězení a rizikem pro sociálního kurátora je to, že v daném způsobu bude pokračovat a bude se snažit manipulovat i se sociálním kurátorem. Taková spolupráce pak většinou končí fiaskem, neboť se rozcházejí jejich pohledy na řešení daného problému (metodická příručka 2010: 47-48).

Lze se zmiňovat i o rizicích, které spočívají v objektivních překážkách, kdy sociální kurátor opakovaně klientovi zajišťuje např. ubytování, ale on svým chováním, porušováním režimu v zařízení vše maří a je s ním pobyt ukončován. Posléze nelze takového klienta, i skrze přímou přímluvu sociálního kurátora, umístit a všechna dostupná zařízení negativně „známého“ klienta odmítají. Pak dochází k situaci, kdy klient zůstává „na ulici“. A sociální kurátor čelí tlaku od nadřízených i veřejnosti, kdy odpovědnost za situaci klienta je přenášena na kurátora. Tato situace však nastává i v případě, kdy klient odmítá jít do jakéhokoliv ubytovacího zařízení, neboť odmítá plnit stanovené podmínky ubytovacího režimu (metodická příručka 2010:49-50).

Rizik v práci sociálního kurátora je každodenně poměrně dost. Jejich kumulace může u sociálního kurátora vytvořit tlak, který vede k závěru, že svoji práci nezvládá nebo že ho nenaplnuje. Proto je zapotřebí umět a mít možnost své pocity ventilovat. Důležitým faktorem pro zvládání rizikových situací je na jedné straně odborné vzdělání, ale i další možnost proškolení v oblastech komunikace s různými typy jako je agresivní, manipulativní, odmítavý klient či klient závislý na alkoholu, drogách apod. Přínosem jsou i kurzy asertivního chování, psychohygieny, také supervize. Velmi podstatné je „nenosit si práci domů“, umět relaxovat, věnovat se svým zálibám a pokračovat v celoživotním vzdělávání.

Nezanedbatelným je však i fakt, že ke komunikačním schopnostem sociálního kurátora patří i zásada úpravy pracoviště, dodržování bezpečného pohybu, možnost úniku z kanceláře např. před agresivním klientem a tudíž dbát na vlastní, ale i klientovu bezpečnost (metodická příručka 2010: 44-45).

Z celého výčtu rizik, která mohou ovlivnit práci sociálního kurátora s klientem, vyplývá, že je potřeba odborného vzdělání, zároveň další možnost se účastnit různých seminářů, kurzů, školení, které povedou ke zkvalitnění práce, ale i lepšímu a jistějšímu

jednání kurátora, jeho umění jednat a pracovat s různými typy klientů a tím posilovat vědomí spokojenosti se svým povoláním.

SHRNUTÍ II. ČÁSTI

Sociální kurátor se potýká s řadou klientů, jejichž způsob života není zrovna pro společnost žádoucí a vymyká se z běžného způsobu života ostatních lidí, neboť jsou jimi osoby opakovaně se dopouštějící trestné činnosti, a to i velice závažné, lidé závislí na alkoholu, návykových látkách, výherních automatech. Lidé marginalizovaní, žijící na samém okraji společnosti anebo lidé z této společnosti vyloučení nebo vyloučením ohroženi. Proto je společnost příliš v oblíbě nemá a snaží se je ignorovat a ze svého středu vytěsnit. Z tohoto lze i vyvodit, že sociální kurátor není zpravidla laickou veřejností reflektovaným sociálním pracovníkem, neboť informace o výkonu této funkce nejsou předmětem témat v médiích.

Sociální kurátor všechna tato fakta bere na vědomí, a přesto se snaží, svou práci vykonávat s nejlepším svědomím a odpovědností, ke každému klientovi se snaží přistupovat stejně bez ohledu, jakým člověkem klient je, co má ve svém životním repertoáru za sebou. Neopomíná, že všechny lidské bytosti mají svou důstojnost, právo na svobodu, sebeurčení a svobodné rozhodování, za které si každý nese svou vlastní odpovědnost.

A proto se dá říci, že na výkon funkce sociálního kurátora jsou kladeny poměrně vysoké psychické požadavky a nároky. Předpokladem u něj bude pracovat sám na sobě, aby byl člověkem trpělivým, empatickým, vstřícným a vnímavým vůči různým životním situacím a prostředím. Tedy emocionálně stabilní a schopný sebekontroly. Všechny tyto vlastnosti, schopnosti a dovednosti jsou významné, protože vyplývají ze specifické skupiny klientů, s kterými se kurátor dostává do styku. Bývají to lidé agresivní, manipulativní, psychicky nemocní, a proto je nutné zdůraznit, že člověk, který si přeje vykonávat toto specifické povolání, by měl být silnou osobností. Samozřejmě, že kurátor nenese odpovědnost za chování klienta, ale za to, jaký přístup ke klientovi zvolí, což ovlivní povahu jejich vztahu.

Velice často je kurátor vystaven rozhodnutím, která mohou být ovlivněna jednak samotným pracovníkem, ale i klientem, jež odmítá veškerou nabízenou pomoc, je nespolehlivý a svou nepříznivou životní situaci nehodlá měnit. Sociální kurátor proto musí mít vždy na mysli, že mu tato práce nepřináší mnoho pozitivních výsledků a

radosti z dobře vykonané práce. Může se velice snadno ocitnout v situaci, kdy mu tato negativa způsobí psychické problémy, neboť bude za neúspěch považovat sebe.

Život každého člověka má nezastupitelnou hodnotu a „*nerespektování hodnoty jednoho života znamená ohrožení pro život jako takový*“ (KOPŘIVA 2011:143).

Z toho vyplývá, že je důležité se zamyslet nad tím, zda je mu významnou a jedinou oporou při jeho jednání legislativa, etický kodex, jeho osobnost nebo zda je zapotřebí v sobě posilovat vědomí etických kategorií, aby vždy jednal nejen v souladu s právními, ale především mravními zásadami a neopomněl myslet na klienta jako lidskou bytost bez zábran a vědomí toho, proč se klient k sociálnímu kurátorovi dostal, bez zbytečného škatulkování a mravního hodnocení jeho jednání.

V následující třetí části se zaměřím na jednotlivé atributy, jež mohou být významnou či méně významnou oporou pro práci sociálního kurátora, což mi posléze pomůže dojít k odpovědi na cílovou otázku.

III. část

3. NĚKTERÉ OPORY V PRÁCI SOCIÁLNÍHO KURÁTORA

V této třetí části diplomové práce se rozepíši o jednotlivých oporách v práci kurátora, jež jsou cílem práce a podstatou pro zjištění, která z opor je významnější či důležitější pro výkon práce sociálního kurátora a vede k naplnění jejího hlavního záměru, tedy k pomáhání druhým lidem v tíživé životní situaci a k tomu, aby práce sociálního kurátora nebyla přítěží, ale radostí.

V první fázi se zmíním o legislativě, tedy zákonech, které jednak určují cílovou skupinu sociálního kurátora, a dávají jasná pravidla v zacházení s osobními údaji. Také zakotvují funkci sociálního kurátora v rámci organizační struktury úřadu. Zákon též předepisuje odbornost vzdělání kurátora a potřebu dalšího vzdělávání. Jsou pevným bodem, normou, která se musí dodržovat a nelze ji nijak obejít. Pokud se tomu děje, tak zde nastupují i sankce za jejich porušení.

Druhá fáze se bude dotýkat etického kodexu jako morální normy, kterou si vytvořili sami sociální pracovníci, aby se stala jakýmsi vodítkem či pomocníkem při výkonu povolání sociálního pracovníka, při jeho rozhodování, jednání nebo zastávání určitých postojů v rámci sociální práce při výkonu konkrétní funkce, zde tedy sociálního

kurátora. Dodržování této etické normy je pouze formální, protože při jejím porušení nejsou stanoveny žádné sankce. Má funkci pouze podpůrnou a pomocnou.

Další oporou jsou etické kategorie, jež považuji za vodítka morální. Je na každém člověku, zda se jimi bude zabývat, zda je povede v patrnosti či je automaticky bude považovat za samozřejmá pravidla, bez kterých se jakékoliv jednání, především to mezilidské, neobejde. Jak dalece si každý člověk vědomí etických kategorií vtiskne do svého myšlení, svědomí a jednání je ryze individuální záležitostí.

V poslední fázi se dotknu osobnosti samotného sociálního kurátora. Jeho možností na sobě pracovat, dále se vzdělávat a tím lépe, odpovědněji a s „čistým“ svědomím vykonávat své nelehké povolání.

Posléze bude zapotřebí určitého zhodnocení těchto výše uvedených opor v práci sociálního kurátora, které bude směřovat k odpovědi na cílovou otázku této diplomové práce.

3.1. Opora v legislativě

Pozice sociálního kurátora byla v průběhu doby ovlivněna řadou systémových změn, jež se odrazily v pracovní náplni i v jeho organizačním zařazení v rámci veřejné správy. Původní pracovní náplní byla zejména přímá práce s cílovou skupinou, kterou tvořily osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody. Se společenskými a legislativními změnami se pozměnilo i složení cílové skupiny a na činnost kurátora jsou kladeny další požadavky.

Podstatnou změnu v pracovní náplni způsobilo schválení nových právních předpisů v sociální oblasti v roce 2006, a to především zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách a zákona č. 111/2006, o pomoci v hmotné nouzi, které ve svých konkrétních paragrafech především upravují cílovou skupinu sociálního kurátora.

Zák. č. 108/2006 Sb., § 92, písm. b) vymezuje cílovou skupinu, a to osoby ohrožené sociálním vyloučením z důvodů předchozí ústavní či ochranné výchovy nebo výkonu trestu a dále osoby, jejichž způsob života může vést ke konfliktu se společností. Tento § 92 ještě dále stanovuje, že obecní úřad obce s rozšířenou působností koordinuje poskytování sociálních služeb a poskytuje odborné sociální poradenství osobám ohroženým sociálním vyloučením z důvodů předchozí ústavní nebo ochranné výchovy nebo výkonu trestu odnětí svobody. V zák. č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi je

vymezena v § 2 též cílová skupina, kdy se jedná o osoby ohrožené sociálním vyloučením, jestliže jsou propuštěny z výkonu trestu odnětí svobody, vazby, po ukončení léčby propuštěny ze zdravotnického zařízení, propuštěny z ústavního zařízení pro výkon ústavní či ochranné výchovy nebo z pěstounské péče (ZÁKON č. 108/2006 Sb., č. 111/2006 Sb.)

V rámci výkonu své funkce sociální kurátor spolupracuje s širokou škálou institucí, jako jsou např. věznice, psychiatrické léčebny a jiná zdravotnická zařízení, policie, soudy, státní zastupitelství, probační a mediační služba, oddělení sociálně-právní ochrany dětí, školskými zařízeními pro výkon ústavní a ochranné výchovy, úřady práce, neziskové, nestátní organizace, ubytovateli aj. (metodická příručka 2010: 7-30).

Důležitým zákonem je též zák. č. 101/2000 Sb, o ochraně osobních údajů. Sociální kurátor musí mít stále na mysli, že nemůže údaje o klientovi poskytovat bez jeho souhlasu. Takže součástí dokumentace, která je vedena ke konkrétnímu klientovi, je i jeho souhlasné prohlášení s poskytnutím informací vztahujících se ke konkrétnímu úkonu (metodická příručka 2010: 18).

Tento výčet zákonů je asi tím nejdůležitějším, o který se může sociální kurátor opřít. Takže je zde opora pouze v tom rozsahu, jak je upravena cílová skupina, s kterou kurátor pracuje. Zároveň tedy musí chránit osobní údaje o klientovi, protože jinak by se vystavil nebezpečí, že bude sankcionován pokutou, když této možnosti zneužije v neprospěch klienta.

V poslední době došlo k dalším změnám, a to v poskytování finanční pomoci klientům, která byla z obcí přenesena na úřady práce, a to od 1. 1. 2012. Před tímto datem byly sociální dávky poskytovány obcemi s rozšířenou působností.

V rámci struktury úřadu, obce s rozšířenou působností, je funkce sociálního kurátora zařazena na odbor sociálních věcí. Dnes je velice častým jevem, že se jedná o kumulovanou funkci s dalšími jako je kurátor pro mládež, protidrogový koordinátor, romský poradce. V takovém případě může nastat i dilematická situace, kdy se kurátor rozhoduje, které agendě věnovat větší pozornost, kterému klientovi dát přednost, zda mladistvému či tomu, co se vrací z vězení či bezdomovci apod. Rozhodně tento fakt nepřispívá k spokojenosti sociálního kurátora ani jeho klientů.

Pokud bych tyto výše uvedené údaje shrnula, tak legislativa vymezuje pouze cílovou skupinu na jedné straně anebo určuje, jak zacházet s osobními údaji klientů. Jinou oporou pro kurátora není.

V následující části se zmíním o další opoře, což je etický kodex a tím předestřu jeho význam pro práci sociálního kurátora.

3.2. Opora v etickém kodexu

Významnou součástí morálky každého společenství jsou mravní zásady a pravidla či normy. Morální principy se tak stávají všeobecným předpokladem každého mravního hodnocení. Dalo by se říci, že jsou to apriorní nejjobecnější kritéria a jsou základem logiky etické argumentace. Mají formu praktických zásad, jež vyjadřují základní postoje, a normativních návodů, která nás směřují ke způsobům jednání. Tedy způsobům, jak jednat máme či nesmíme. Mají obligatorní charakter, neboť obsahují povinnost jednat eticky a mravně. Etické kodexy vystihují nejzákladnější rysy platné morálky a mají většinou funkci ideální formy etického jednání. Tvoří soubor zásad návodného charakteru. Většinou charakterizují povahu jednotlivých povolání, pro která byly vytvořeny (DOROTÍKOVÁ 2005).

Práce sociálních pracovníků se řídí etickým kodexem, který byl vytvořen Společností sociálních pracovníků ČR, a v roce 1995 vyšla v platnost, jeho první verze. Nejnovější verze tohoto kodexu platí od 19. 5. 2006. Kodex je jakýmsi vodítkem pro rozhodování, jednání nebo zastávání určitých postojů v rámci sociální práce. Tato norma se dělí do tří rovin. První směřuje do osobní roviny a koresponduje s hodnotovou orientací a svědomím jedince, tedy sociálního pracovníka. Druhá potom usměřuje profesní různorodost sociálních pracovníků, kteří však principiálně vykonávají sociální práci založenou na stejném základě, který se liší v jednotlivých oblastech, ve kterých je sociální práce vykonávána. Poslední rovinou je oblast směřující ke klientovi, potažmo k celé společnosti. Etický kodex však neslouží jako donucovací prostředek a nedotknutelné dogma, neboť sám život i sociální práce přináší řadu nových a nespécifikovaných situací, na které nemůže ani nejlépe zformulovaný kodex najít vždy správné a jedině možné řešení a stanovisko (metodická příručka 2010: 33-34).

Etický kodex sociálních pracovníků vychází z hodnot lidských práv a jedinečnosti každého lidského individua. Zároveň z respektu k lidské odlišnosti, důrazu na směřování k soběstačnosti, uspokojování potřeb a seberealizaci každého klienta. V neposlední řadě pak vedení k participaci na vlastním životě. Etický kodex je také základem pro řešení etických problémů a dilemat. Jeho znalost napomáhá vést

sociálního pracovníka ke snadnější identifikaci s jeho profesí, kolegy a širší společností (metodická příručka 2010: 34).

Z toho tedy vyplývá, že etické kodexy jsou soubory základních norem, které určité společenství přijímá jako obecně doporučované. Znění etického kodexu sociálních pracovníků vychází hlavně ze Všeobecné deklarace lidských práv, Charty lidských práv OSN a Úmluvy o právech dítěte. Základními dokumenty, kterými se řídí, jsou Listina základních práv a svobod, Ústava ČR a platné zákony ČR (Etický kodex soc. prac. ČR 2006).

Podle Matouška vyjadřuje etický kodex respekt ke klientům a jejich sebeurčení hlavně tím, že staví na hodnotách lidských práv, jedinečnosti člověka, ale též na potřebě seberealizace klienta, vedení klienta k vlastní odpovědnosti a hledání možností, jak ho zapojit do řešení problému aj. Kodex vymezuje dále pravidla pro podporu sociální spravedlnosti – pravidla etického chování sociálního pracovníka ve vztahu ke společnosti a to tím, že se např. sociální pracovník zasazuje o zvyšování sociální spravedlnosti tím, že poukazuje na možnost spravedlivějšího rozdělení společenských zdrojů a zajištění přístupu k těmto zdrojům, apod. Nachází se zde i téma profesní integrity, a to v pravidlech ve vztahu k povolání a ve vztahu ke kolegům. Tedy závazek udržovat a zvyšovat svou odbornou úroveň, usilovat o osobní růst, spolupracovat s kolegy a tím zvyšovat kvalitu služeb. Dále jsou v kodexu vyjmenovány základní problémové okruhy (MATOUŠEK 2003:42).

Účelem kodexu je zajištění dobře vykonávané práce a odvození i určité prestiže skupiny, které se dotýká, tedy sociálních pracovníků. Dá se říci, že stanovuje i vlastnosti členů dané skupiny, jejich ctnosti. Je určitým vodítkem, jak jednat a nezanedbávat své povinnosti (MÜLLEROVÁ 2000).

Janebová se zmiňuje o tom, jaký význam dávají kodexu samotní sociální pracovníci. Jeho posláním by mělo být morální vedení pracovníků, ale v případě, kdy neexistují kontrolní mechanismy a nástroje, které by se zabývaly porušováním daného kodexu, tak vyvstává riziko, že role kodexu bude pouze formální. Tuto formálnost dále podtrhuje i fakt, že kodex nebyl nadřazen pravidlům v zaměstnání (JANEBOVÁ 2005: 4).

I přesto, že je funkce kodexu pouze formální, tak bych se v dalším dotkla z části i obsahu kodexu a tím bych se i dostala k pojmům, jež úzce souvisí s cílem práce.

3.2.1. Výňatek z obsahu etického kodexu

Etický kodex řeší oblast etiky a s ní spojené otázky. Jeho smyslem je stanovit základní etické principy pro sociálního pracovníka ve vztahu ke klientovi, zaměstnavateli, kolegům a širší veřejnosti.

V etických zásadách se v úvodu hovoří o tom, že je sociální práce založena na hodnotách demokracie, lidských práv a sociální spravedlnosti (Etický kodex sociálních pracovníků ČR 2006). Dle definice mezinárodní federace sociálních pracovníků sociální práce podporuje sociální změnu, řešení problémů v mezilidských vztazích a posílení a osvobození lidí za účelem naplnění jejich osobního blaha (IFSW 2000: International Federation of Social Workers).

S tímto úzce souvisí všechny etické zásady kodexu, kdy sociální pracovníci dbají na dodržování lidských práv u všech cílových skupin klientů, respektují jedinečnost každého člověka bez ohledu na jeho původ, rasu, barvu pleti, věk, pohlaví, stav, náboženství aj. a také bez ohledu na to, jak se jednotlivec podílí na životě celé společnosti. Dále respektují právo člověka na sebeurčení. Sociální pracovníci dávají přednost profesionální odpovědnosti před svými soukromými zájmy a poskytují služby na co nejvyšší úrovni.

Kodex dále popisuje pravidla etického chování sociálního pracovníka ve vztahu ke klientovi, zaměstnavateli, kolegům a společnosti. Důležité je, že sociální pracovník podporuje u klientů vědomí jejich odpovědnosti, chrání jejich důstojnost, lidská práva bez jakékoliv formy diskriminace. Zajímá se o klienta jako celostní bytost v rámci jeho přirozeného prostředí. Chrání jeho soukromí, důvěrnost klientových sdělení, ale také hledá společně s klientem možnosti jeho zapojení do řešení problému.

„Klient potřebuje důvěřovat, cítit se bezpečný a přijímaný. Bez tohoto vztahového rámce se práce pomáhajícího stává jen výkonem svěřených pravomocí“ (KOPŘIVA 2011:15).

Ve výčtu dalších povinností sociálního pracovníka z kodexu by se dalo pokračovat, ale není to úplně nezbytné, protože jsem chtěla především vypíchnout pojmy, jako jsou lidská práva, důstojnost, sebeurčení, celostní lidská bytost, ale i odpovědnost. V etickém kodexu se shodují všechny tyto pojmy uvedené v kodexu s etickými kategoriemi, které jsem popsala výše v této práci. Takže opět se vracím k tomu, že i kodex se zabývá základními atributy, jež vypovídají o lidství a o člověku

jako takovém, o jeho právu být respektován, ctěn v rámci daných etických zásad a principů.

V další části se jen zmíním o tom, že etický kodex též obecně popisuje etické problémové okruhy, s kterými se sociální pracovník může setkat při výkonu své práce, kdy nejen eticky hodnotí, vybírá možnosti, ale i eticky rozhoduje. Samozřejmě, že se zaměřím na etická dilemata, s kterými se setkává právě sociální kurátor.

3.2.2. Etická dilemata sociálního kurátora

Každodenně jsme nuceni řešit mnoho dilemat a provádět řadu rozhodnutí. Ta se mohou týkat banálních záležitostí, jako je výběr obědového menu v době pracovní přestávky či výběr dopravního prostředku na cestě domů ze zaměstnání. Jsou však i taková rozhodnutí, jež ovlivňují náš život jako například volba partnera či budoucího povolání. Důsledkem každé naší volby je vždy zodpovědnost za každé dané rozhodnutí. V těchto případech se většinou zodpovídáme jen sami sobě či svým blízkým.

V profesní praxi je tomu naopak. Je samozřejmostí, že sociální kurátor nenese zodpovědnost za chování klienta, je však zodpovědný za to, jaký přístup ke klientovi zvolí, čímž ovlivňuje povahu jejich vzájemného vztahu, anebo jaké a kolik informací klientovi předá.

Při výkonu své práce sociální kurátor stojí před rozhodnutími, které mohou mít důsledky pro klienta, ale i organizaci, kterou kurátor reprezentuje, též na jeho profesní stav a v neposlední řadě i pro něj samotného. Dostává se do situací, kdy musí vědomě či nevědomě rozhodovat nebo možnosti mají takovou povahu, že rozhodnutí dle nich by bylo nepřijatelné. Potom vzniká dilema. Sociální kurátor musí vždy zvažovat klady i zápory nabízených možností a vzhledem k jeho profesním zkušenostem, platné legislativě, kulturním zvyklostem pracoviště, ale i vlastní hodnotové orientaci, pak vybírat takové možnosti řešení, které budou přijatelné na základě popsanych aspektů. Může se však i stát, že v některých případech k rozhodnutí nedochází (ODEHNALOVÁ 2009: 323-325). Dle Musila, lze: „*i tento postup považovat za řešení dilematu*“ (MUSIL 2004).

Sociální práce s lidmi žijícími na samém okraji společnosti a v nepříznivé životní situaci přináší do profesního života sociálního kurátora celou řadu dilemat, z nichž řada může nabývat i etického rozměru. Měl by je proto chápat jako

neoddělitelnou součástí své práce, aniž by je vnímal jako své nedostatky, selhání nebo nedostatečnou kompetenci k výkonu své práce. Naopak jde o neodmyslitelnou a přirozenou součást profesního života, neboť dilemata a jejich řešení patří k pomáhajícím profesím (ODEHNALOVÁ 2009:324).

Samotná práce sociálního kurátora a často obtížné volby mezi dvěma vzájemně se vylučujícími možnostmi vyžadují u pracovníka individuální schopnosti, mezi které spadá emoční inteligence, schopnost racionálního úsudku, deduktivní myšlení, flexibilita, neméně důležitý je i smysl pro nadhled a dobré profesní ukotvení funkce sociálního kurátora. Dilemata a jejich řešení patří k nejnáročnějším a nejobtížněji řešitelným překážkám jeho práce, a proto je důležité, aby se s tímto faktem smířil a tím získal příležitost se soustředit na optimální řešení (metodická příručka 2010: 38).

Závěrem lze tedy shrnout, že: „*v řešení dilemat při práci s klientem sociálního pracovníkovi pomáhá znalost platných legislativních norem, vnitřních předpisů, standardů poskytovaných služeb, etického kodexu a hodnot sociální práce, které svou činností uvádí do praxe*“ (ODEHNALOVÁ 2009: 324).

Z výše uvedeného vyplývá, že významnou roli hraje osobnost sociálního kurátora, jeho schopnosti, dovednosti, odolnost, hodnotová orientace, odborné znalosti a zdatnost se vypořádat s každou obtížnou situací, která se při výkonu práce vyskytne.

Henriksen, Vetlesen uvádějí, že: „*Nejdůležitějším zdrojem pro rozvinutí našeho porozumění morální situaci nebo etickému dilematu nejsme my sami, nýbrž druzí lidé. Například ti, s nimiž se setkáváme profesně – klienti, ale též kolegové, nadřízení. Když nasloucháme jejich hodnocením, perspektivám, nápadům, kritice a komentářům, děláme maximum pro to, abychom si vlastní názor ujasnili – zůstali při něm nebo ho pozměnili. Měli bychom si být vědomi, že jakýkoliv návrh na řešení problému obsahuje i hodnocení, interpretaci situace. Jakkoli je to situace nová, je poznamenaná zkušenostmi, které si neseme z dřívějších. To je pozitivní i problematické zároveň. Pozitivní, protože je to šance zvládnout problém rychleji. Problematické, protože můžeme být zajatci dřívějších dojmů, což může brzdit naše rozhodování, třídění zkušeností potřebných a nepotřebných*“ (HENRIKSEN, VETLESEN 2000: 206-207).

Zde je možné navázat na Henriksena v tom, že např. klienti, kolegové, nadřízení jsou zdrojem pro morální chápání situace ze strany sociálního kurátora.

Etický kodex lze nazvat jednou z opor v práci sociálního kurátora, i když není právně vymahatelný, tak je jakýmsi vodítkem pro jeho rozhodování.

3.3. *Opora v etických kategoriích*

Na úplném začátku této diplomové práce jsem již tyto vybrané etické kategorie zmínila jako základní atributy lidství, které je zapotřebí citlivě vnímat a neopomíjet především v souvislosti s výkonem sociální práce, která se dotýká člověka a jeho sociálního fungování na tomto světě. Často se však v životě člověka přihodí právě situace, s nimiž si neví rady, nedokáže je řešit, a proto vyhledává pomoc, která by přispěla k vyřešení či alespoň ke zlepšení jeho fungování.

Chápu etické kategorie jako pojmy lidská důstojnost, svoboda, lidská práva, dobro a zlo, morálka, svědomí, ale i odpovědnost. V zorném poli pozornosti je lidská bytost, která se ocitá ve středu zájmu sociálního kurátora.

Nejdříve se v krátkosti zmíním o etice a postupně potom budu v kontextu navazovat jednotlivé etické kategorie. Etika je nauka o jednání, jež odráží všeobecné předporozumění. Tedy se předpokládá existence všeobecného mravního vědění o tom, že „každý ví, co je dobré a co je špatné“ nebo, že existuje obecně rozšířená snaha při svém jednání brát ohled na druhého člověka (FISCHER 2010:11-13).

Sokol píše: „...v etice nejde jen o to, něco poznat a vědět, nýbrž o něco ještě základnějšího, totiž dobře a lépe jednat, získávat zdatnost a dobrým se stávat. Proto také etika nerozlišuje mezi pravdivým a nepravdivým, nýbrž mezi dobrým a špatným, lepším a horším.“ Hovoří o etice jako praktické filosofii, která je sama o sobě něčím velmi choulostivým a překérním, protože nahlíží do oblasti lidské svobody, jež dnes můžeme pokládat za téměř intimní (SOKOL 2010: 11-12).

Posláním etiky je povědomí o dobru a zlu. Kdy se lidská skutečnost vytváří jako symbióza těchto dvou extrémů a klíčem k pochopení se stává činnost člověka. V otázkách morálky jednáme každý sám za sebe. Základními pilíři mravnosti jsou existence svobodné volby a odpovědnosti za ní, svobody jako takové, nutnosti rozhodování a odpovědnosti člověka za něj (DOROTÍKOVÁ 2005).

Kohák píše: „*Etiky je třeba tam, kde se lidé dovedou chovat ne jen přirozeně, tedy nutně, nýbrž na základě vlastního uvážení, tedy svobodně*“ (KOHÁK 2010: 16).

Fischer uvádí, že sociální pracovník by měl v praxi spojit jasné vědomí principů a hodnot, na nichž je sociální práce vystavěna s konkrétní situací konkrétního případu. A smyslem etiky v sociální práci je umožnit mu, aby příslušné principy a hodnoty rozeznal a dovedl s nimi pracovat v příslušném kontextu. Ne každé jednání je však předmětem etického či mravního posuzování. Když vezmeme v úvahu, že etika je o

jednání s ohledem na situaci druhého člověka, pak lze rozlišit eticky významnou oblast jednání, také nazývanou „morální pole“, a eticky nevýznamnou oblast jednání, což např. může být vyplnění formuláře. Úplně přesnou dělicí čáru mezi těmito oblastmi hledáme těžko, ale v běžné praxi postačí uvést tři prvky, jež eticky významné jednání na základě zkušenosti charakterizují. Takové jednání:

- 1) *má přímý vliv na blaho, štěstí nebo dobro člověka, společnosti nebo naopak na újmu těchto hodnot*
- 2) *je jednáním rozumově zdůvodnitelné či vědomě vysvětlitelné*
- 3) *je učiněno svobodně*

(FISCHER 2010: 18-20).

Z toho vyplývá, že předpokladem pro stanovení eticky významné oblasti jednání, tedy vymezení takových jednání, které mají pro člověka dobrý či špatný etický význam, se vlastně odvíjí od samotného člověka a toho, jaký je. Dle Fischera nestačí znát jen konkrétního klienta v konkrétní situaci, ale je zapotřebí vzít v úvahu i obecné pojetí člověka, jeho místa ve společnosti a také míra skutečné svobody jednajícího (FISCHER 2010:21-22).

Dále autor uvádí, že dalším charakteristickým rysem etiky je předpoklad pro zodpovědnost. Člověk, který se podílí na eticky významném jednání, může být posuzován tak, že buď jedná eticky správně či nesprávně. Pak lze usuzovat na morální vinu nebo naopak na jeho morální ocenění. Jsou však i situace, kdy se např. sociálnímu kurátorovi za jeho rozhodnutí dostane výčitek svědomí, které zasahují do jeho osobního života. Asi ho nezbaví určitého pocitu viny nad tím, že se jeho klient dostal do vězení, protože kradl, aby měl co jíst. I když mu předtím opakovaně kurátor nabízel pomoc při řešení jeho tíživé situace, ale klient tuto opakovaně odmítal. V takovém případě je vždy potřebné rozlišit, zda šlo u kurátora o eticky významné jednání, aby mohlo být posuzováno jako eticky správné či nesprávné. A zda jsou dány předpoklady pro to, aby se sociální kurátor cítil morálně vinný za svůj podíl na řešení vzniklé situace. Pokud přece klient odmítal jakoukoliv pomoc, tak tato svá rozhodnutí činil svobodně, a proto nebyl kurátor svobodný k jinému jednání než klientovu rozhodnutí odmítnout pomoc vyhovět. A jde tedy spíše o jednání morálně neutrální a nebyl zde důvod pro osobní výčitky (FISCHER 2010: 23-24).

„ Odpovědnost, kterou neseme v našich profesích za druhé lidi, je poněkud specifická, protože se týká toho, jak se zachovat v relativně ohraničené situaci“
(HENRIKSEN 2000: 204).

Sociální kurátor nenese žádnou odpovědnost za jednání a chování svého klienta, ale nese odpovědnost za své vlastní jednání. Fischer uvádí, že: „*důslednější pohled na etickou významnost vlastního jednání může vyjasnit míru vlastní odpovědnosti a morální viny*“ (FISCHER 2010:24).

Podle Fischera rozlišení výrazů etika a morálka má praktický význam. Etika je disciplínou, která zkoumá jednání s jeho předpoklady a souvislostmi na obecné úrovni. Výraz morálka naopak vyjadřuje zkoumání shody jednání konkrétního člověka s očekávaným požadavkem. Takže termín morálka obsahuje již určité hodnotové východisko pro posuzování jednání i na osobní rovině. Dává tedy prostor pro zkoumání osobní odpovědnosti např. sociálního kurátora a pro vyjádření morální viny či nevin, jež pramení z možnosti stanovení řešení konkrétního morálního problému vzhledem ke konkrétní situaci jednajícího. Z toho plyne, že oba pojmy etika a morálka jsou nositeli důrazu při posuzování daného jednání, a to buď v obecné rovině u etiky, nebo osobní rovině u morálky. A právě „*respektování tohoto rozlišení vytváří předpoklad pro citlivou komunikaci s klientem a vlastně i se sebou samým*“ (FISCHER 2010 24-25). To pomáhá sociálnímu pracovníkovi se vyvarovat záměny obecného posouzení jednání, jež se netýká jen konkrétního člověka, od posouzení konkrétního jednotlivce v konkrétní situaci, jeho odpovědnosti a případné morální viny. Proto je důležité se dále zmínit o svědomí, které s morálkou úzce souvisí.

Machula píše, že odpovědnost za vlastní činy patří k svobodnému rozhodování. Člověk je schopný své činy posuzovat jak ve stádiu úmyslu, tak ve stádiu promyšlení již vykonaného. A významnou roli přitom hraje právě svědomí. Svědomí je „*rozumovým soudem, který s přihlédnutím ke všem okolnostem udává, co je tady a teď morálně správné konat*“ (MACHULA, In: FISCHER 2010: 139).

Dále autor uvádí, že dobrým rozhodnutím je to, při kterém dojde k souhlasu vůle se svědomím. Svědomí vlastně vytváří úsudek, jenž konfrontuje skutek s věděním, které se může mýlit, ale svědomí nikoliv. Takže z toho vyplývá, že svědomí je vnitřní rozumová schopnost člověka rozlišit mezi tím, zda je jeho jednání dobré či ne. Svědomí zavazuje pouze člověka samého a předpokládá se, že se jím člověk bude řídit, vychovávat si ho, což spočívá „*v kultivaci a prohlubování moudrosti (sapientia) a vědění (scientia) a pozornému naslouchání svědomí*“ (MACHULA, In: FISCHER 2010:140).

Každý den se jako lidské bytosti setkáváme s množstvím etických otázek a problémů, a to ať chceme či nechceme. Diverzita života nás občas nutí k určitému

zastavení a snaze situaci zodpovědně zhodnotit a zaujmout své stanovisko či postoj, ale zároveň je i potřebné se s nimi identifikovat, umět je též adekvátně obhájit a být tak odpovědným (JANKOVSKÝ 2003: 9-12).

V samostatném odstavci bych se zmínila ještě o dalších etických kategoriích, jež souvisí s cílem této práce, a to je pojem lidská důstojnost, sebeurčení, lidská práva, dobro a zlo.

3.3.1. Sebeurčení, lidská důstojnost, lidská práva a ctnost

Podle Machuly je etika disciplína, která předpokládá svobodné jednání, z čehož plyne, že se zaměřuje na jednání lidské bytosti, osoby. Sebeurčení je tudíž pojmem klíčovým právě pro vyjádření schopnosti lidské bytosti být osobou, což znamená být pánem sebe sama a nést i patřičnou odpovědnost. Základem sebeurčení a autonomie lidské bytosti je jeho osobní bytí. Člověk je na jedné straně bytost, která náleží určitému druhu a na straně druhé bytostí, které přísluší práva a povinnosti. Z toho vyplývá, že je jeho nejvýznamnějším rysem vlastnictví základních a nezadatelných práv a s tím souvisejících povinností. Uvádí se, že člověk má jako osoba nezcizitelnou důstojnost a uznávaná lidská práva, mezi která patří např. svoboda slova, náboženská svoboda apod. Pokud by se s člověkem nedůstojně nakládalo, tak potom jsou mu takovým jednáním práva upírána (MACHULA, In: FISCHER 2010: 137-138).

Každému člověku náleží lidská práva právě proto, že je člověkem. Jsou praktickým požadavkem rozumu a svědomí, platí pro všechny lidské bytosti bez rozdílu rasy, původu, barvy pleti, stavu, pohlaví, věku, náboženství, rodu, jazyka apod. Nikdo o ně nemůže přijít, i když za některých okolností mohou být např. omezena či pozastavena, ale samozřejmě, že ne všechna práva. Např. když někdo spáchá zločin, tak je potrestán odnětím svobody, ale tím je mu pouze omezena svoboda volného pohybu a nesmí být dále mučen, trestán nebo šikanován. Lidská práva vychází ze dvou klíčových hodnot, a to je lidské důstojnosti a rovnosti. Dá se říci, že vymezují základní normy nezbytné pro život člověka v důstojnosti a v tomto ohledu jsou si všichni rovni. Jsou také vymahatelná, pokud se jich někomu nedostává či jsou mu upírána. Z daného plyne, že lidská práva „*náleží člověku bez dalších podmínek a okolností z titulu jeho osobnosti*“ (JANDEJSEK, KOMBERCOVÁ, In: FISCHER 2010: 95-96).

Sociální kurátor se proto musí naučit identifikovat otázky lidských práv, jež se skrývají ve vyjádřeních klienta o jeho potřebách.

Machula uvádí, že každá situace je jedinečná a neopakovatelná, a to má samozřejmě vliv na její etické posuzování. Nelze si předem stanovit jakýsi postup jednání a ten užívat, ale lze si dopředu některé zásady etického rozhodování promyslet. Řešení bez hlubšího zamyšlení a jen na základě vlastních nepromyšlených a neuvědomělých preferencí není hodno člověka jako myslící a svobodně jednající osoby. Je zde přece požadavek odpovědnosti za naše jednání, a proto je zapotřebí vědět, proč jednám tak a ne jinak, což vlastně zachycuje a vyjadřuje i kodex sociálního pracovníka. Sociálního pracovníka často tlačí čas, okolnosti a nemůže se zastavit a promýšlet si různé varianty. Ale k úspěšnému řešení etických problémů je vhodné se některým obecným, teoretickým otázkám a přístupu k řešení naučit. Takže cílem je, aby teoretická řešení vyústila do praxe. Autor také dává odpověď na otázku týkající se toho, jak dospět k správnému řešení, když je nedostatek času a prostoru. Podle něho je to otázka, která je klíčovým problémem praktického života. Odpovědi jsou mu ctnosti, což jsou vlastně „*zběhlosti v dobrém jednání*“ (MACHULA, In: FISCHER 2010:46-54).

Dle autora je možné, že člověk některý skutek dělá až po určitém vnitřním boji, úsilí a jiný zase lehce, radostně, neboť takové jednání je v souladu s jeho vnitřním naladěním. Pokaždé se jedná o dobrý skutek, ale právě ten druhý je výplodem určité ctnosti. Z toho vyplývá, že ctnost je jakási kvalita osobnosti, jež člověku umožňuje snadno, spontánně a eticky hodnotně jednat. U ctnosti jde o jednání, které je samovolné, ale hlavně chtěné a angažované. Předpokladem je, že člověk ctnosti má a získává je tím, že se v nich cvičí, protože ctnost není žádný dar či vrozená dispozice, ale člověk ji získává tím, že cílevědomě koná dobro. Problémem zde bývá skutečnost, že si člověk neuvědomuje, že ctnosti má a tak hledá odůvodnění etické správnosti svého jednání jinde. A tak zůstává na druhých lidech, aby v jeho jednání viděli, že šlo o ctnostné, tedy správné jednání (MACHULA, In: FISCHER 2010: 55-56).

Závěrem by se tedy dalo konstatovat, že pro to, abychom jednali eticky správně, je žádoucí si uvědomovat své ctnosti, cvičit se v nich konáním dobra.

Vzhledem k cíli práce se v následující části zmíním o poslední vybrané opoře v práci sociálního pracovníka - kurátora, a to je jeho vlastní osobnost, která se týká pouze a pouze jeho samotného.

3.4. Opora v osobnosti sociálního pracovníka - kurátora

Opakovat všechny předpoklady, které má sociální pracovník – potažmo sociální kurátor - mít nemá význam, neboť jsem se tím zabírala již v kapitole 2.4. Je jasné, že toto povolání má jako další pomáhající profese svou odbornost, což je suma vědomostí a dovedností, které je zapotřebí si pro výkon tohoto povolání osvojit a poskytují ho příslušné školy. U pomáhajících profesí je také potřebným předpokladem další prvek, a to lidský vztah mezi pomáhajícím pracovníkem a klientem. Vystává zde myšlenka, že hlavním nástrojem pracovníka v těchto profesích je jeho osobnost (KOPŘIVA 2011:14).

Od sociálních pracovníků se předpokládá, že jsou schopni pomáhat lidem zvládat jejich sociální a emoční problémy a tento typ zaměřené pomoci se označuje jako pomáhání na prvním stupni. Sociální kurátor však musí k pomoci přistupovat vždy komplexně, což je v sociální práci i jedna z vlastností, kdy se řeší problém klienta celkově v kontextu prostředí, ve kterém se nachází. Nelze nikdy u klienta řešit jen jednu oblast problému, protože většinou je propojeno více oblastí, které mají či měly vliv na současnou tíživou situaci. Takto poskytovaný typ pomáhání je označován jako pomáhání na druhém stupni (MATOUŠEK 2003: 51).

A tak dle mne je zapotřebí, aby sociální pracovník ovládal řadu dovedností, měl znalosti i z jiných oborů a disciplín, aby mohl ke klientovi jednak přistupovat komplexně a jednak mu poskytnout adekvátní pomoc, radu či ho směřovat k další následné pomoci a péči, kterou však již sám kurátor zajistit nedokáže.

Henriksen ve své knize píše, že je jedno, zda pracujeme ve státní či jiné sféře, ale vždy je možné říci, že práce s lidmi je setkání mezi unikátními jedinci. Často se zapomíná na to, že součástí této práce je i řada věcí, které jsou nepředvídatelné. Zároveň i individualita je nedocenitelným zdrojem. Je potřebné v rámci organizace znát své místo, funkci, pole působnosti, pravidla postupu a rozsah odpovědnosti, a to je potom i předpokladem pro odpovídající profesionální nasazení (HENRIKSEN 2000: 14).

Úlehla píše, že požadavek etiky je naléhavější tam, kde je zřejmější, že vztah klienta a pracovníka je křehký a nejistý. V takové chvíli je nesnadné se domluvit, dojednat si společnou práci a dojít tak ke spokojenosti s jejím výsledkem. A proto je důležité stále zdůrazňovat respekt k lidské důstojnosti toho druhého, ale i nutnost poukazovat na to, že i pracovník sám potřebuje být respektován a mít pro výkon své práce dobré podmínky. Do výkonu povolání sociálního pracovníka se samozřejmě

promítá i jeho přístup k životu a lidem. Autor poukazuje hlavně na to, jak hluboce jsme v práci ovlivněni tím, co si myslíme o světě a lidech. Pracovník i klient mají každý své motivy, přání i potřeby a tím setkáním je vlastně uspokojují. Říkat, že u pracovníka jde pouze o potřebu pomáhat, je velice zjednodušující, protože ten může uspokojovat i řadu jiných potřeb, jako je např. potřeba být dobrý, užitečný, potřebný, ale i potřeba si vydělat na živobytí apod. A proto je otázkou etiky se zabývat potřebami, které v sobě pracovník nese. Ten by měl být schopen především sebereflexe, aby klientovi neškodil. Proto by si měl neustále procházet otázkou, proč svou práci dělá a proč ji dělá zrovna tak a ne jinak. „*Čím přesněji bude moci odpovědět na tuto otázku, tím otevřeněji bude moci respektovat své potřeby při práci s klientem a nečinit tak na jeho úkor*“ (ÚLEHLA 2009:114-115).

Pomáhání je situace, kdy je v ní pracovník osobně zainteresován, nemůže odložit své vlastní prožívání a neustále a soustavně se rozhoduje a volí mezi možnostmi. A vlastně to jediné, co může skutečně definovat, určit je on sám, a proto se etika jeho práce stává velmi důležitým momentem. Znamená to, že by měl neustále objasňovat svou pozici, poslání, pravidla, podmínky a morálku, neboť je neetické předpokládat, že klient všechno ví (ÚLEHLA 2009: 113).

Sociální pracovník je ten, kdo by měl klientovi porozumět a pochopit jeho situaci, podívat se na to jeho očima. V takovém případě je sociální pracovník – kurátor odkázán především na svou schopnost a dovednost empatie tedy vcítění se, jež mu má pomoci otevřít cestu, aby se přiblížil klientovu prožívání. „*Být empatický znamená domýšlet se, jak asi je tomu druhému*“ (ÚLEHLA 2009:111).

Podle Fischera je sociální pracovník svobodný činitel, který má profesní, ale i osobní odpovědnost za své jednání a tím i možnost následné osobní morální viny či ocenění. Tím je dán i důraz v etické reflexi na znalost sebe sama, a to především na hodnoty a principy, z kterých sociální pracovník jako člověk vychází, když se snaží o pokud možno objektivní posuzování konkrétních faktorů určitého problému. Etická reflexe právě vyžaduje u pracovníka schopnost zvažovat i jiné perspektivy než jsou ty vlastní. Jistým předpokladem je i znalost člověka z antropologického hlediska. Sociální pracovník by měl znát nejen sebe sama, ale i své motivy, které ho vedly či vedou vykonávat toto povolání. „*Např. sociální pracovník vycházející z oddanosti člověku (filantropie) a pracovník vycházející z důsledně administrativního přístupu k sociální práci budou z etického pohledu pracovat s odlišnými pojetími správného či dobrého, které je třeba v řešení konkrétních příkladů zohlednit*“ (FISCHER 2010 17-18).

Události, které se odehrávají ve vnějším světě, prožívá každý z nás subjektivně a po svém. Z toho plyne závěr, že při komunikaci s klientem se nemůže vnitřní svět sociálního pracovníka a jeho obraz o klientovi stát podstatou nějakého objektivního hodnocení, ale stává se opět jen a jen subjektivním pohledem. Pokud chce sociální pracovník klientovi porozumět, tak se zajímá hlavně o to, jak on vidí danou věc, daný problém, jak ho prožívá. Sociální pracovník by se měl vyhýbat tendencím nahrazovat porozumění klientovi vlastním hodnocením a škatulkováním klienta podle nějakého třídícího systému. „ *Každý máme svůj jedinečný vnitřní svět, ve kterém se věci jeví jinak*“ (KOPŘIVA 2011: 29 - 143).

Z toho lze usoudit, že vnější svět, ve kterém žijeme, je pouze jeden a je pro všechny lidské bytosti společný, ale v každém z nás se zobrazuje jinak. A tento obraz světa, tedy vnitřní svět každého člověka, je jedinečný a nemá dvojníka. Plný přístup k němu má pouze člověk sám. Sociální pracovník by měl vycházet z tohoto vnitřního světa klienta a brát ho vážně. V každodenní praxi na tuto skutečnost často zapomínáme a myslíme si, že druzí svět vidí jako my. Ale není tomu tak. Nemůžeme vědět, jaký obraz životní situace si klient uvnitř namaloval a pokud se to chceme dozvědět, tak se musíme zeptat. Vztít jeho obraz v úvahu, pokusit se ho pochopit zevnitř, což ale neznamená, že se s ním ztotožníme. Když chce sociální kurátor pomoci jednomu členu rodiny, tak je třeba především porozumět klientovu obrazu rodinné situace (KOPŘIVA 2011: 29-31).

Když něčemu, co klient sděluje, pracovník nerozumí, tak má možnost se ptát a postupně chápe, jak druhý prožívá, když sděluje, že se např. cítí dobře. A tak se pracovníkovi postupně daří nejen navázat kontakt s klientem, ale i mu pomáhat v ujasňování myšlenek a pocitů, jež měl dříve smotané do jednoho klubka. A tím, že klient pracovníkovi tyto své myšlenky a pocity otevírá a vysvětluje, tak se i jemu samotnému daří se v nich orientovat. Takže z toho vyplývá, že je u pracovníka důležitá i orientace na porozumění. Není však na druhou stranu lehké, např. u sociálního kurátora, zachovat si zájem o vnitřní svět klienta, když ten mu přímo ublížil tím, že lhal, byl vůči němu agresivní. Nejtěžší potom je vnímat jako člověka a jeho vnitřní svět klienta, jenž se dopustil zvláště zavrženíhodných zločinů (KOPŘIVA 2011: 35-36).

Z výše uvedeného vyplývá, že sociální pracovník-kurátor by měl být pevnou osobností, jež má svou odbornost, znalosti, dovednosti i kompetence. Pro pochopení každého klienta a jeho vnitřního světa je pracovníkova empatie, schopnost naslouchat a orientace na porozumění. Nelze opomenout ani schopnost reflexe sebe sama, svého

jednání. V neposlední řadě je zde opět nutnost zdůrazňovat respekt k lidské důstojnosti toho druhého.

Nyní bych věnovala pozornost shrnutí této třetí části diplomové práce, jež je zaměřena na jednotlivé opory v práci sociálního kurátora.

SHRNUTÍ 3. ČÁSTI

Jako opory v práci sociálního kurátora jsem si vybrala čtyři oblasti. Když posunu do pozadí legislativu jako oporu, neboť ta se týká pouze pojmenování cílové skupiny, s kterou sociální kurátor pracuje, tak další opory jako je etický kodex, etické kategorie mi více navozují právě přemýšlení o etických otázkách.

Cílem práce je zjištění, která z opor je v práci sociálního kurátora nezbytná, významná nebo méně důležitá.

Nyní se budu zabývat postupně jednotlivými vybranými oporami a shrnutím jejich významu pro práci sociálního kurátora, které mne posléze dovede k závěru celé diplomové práce a zodpovězení cílové otázky.

Samozřejmě, že důležitou oporou jsou sociálnímu kurátorovi také jeho kolegové, supervize, nelze opomenout ani jeho rodinné zázemí. Vzhledem k tomu, že jsem si vybrala pouze uvedené čtyři oblasti, tak se ostatními oporami nebudu v této své práci podrobně zabírat.

3.5. Význam legislativy

Legislativa, která je oporou pro práci sociálního kurátora, není příliš široká a obsáhlá. De facto se jedná o jeden zákon č.108/2006 Sb., o sociálních službách, kde se pojmenovává cílová skupina, s kterou sociální kurátor přichází do styku. To znamená, že přesně ví, kdo je v zorném poli jeho zájmu a tudíž se stává i středem jeho pozornosti. Dříve se jednalo téměř výhradně o klienty vracející se z výkonu trestu odnětí svobody. Tomu tak je i dnes, ale řada klientely se poněkud rozšířila o další lidi, kteří se dostávají do svízelné životní situace, a to tím, že jsou např. bezdomovci, závislí, vracející se do civilního života ze školských zařízení z důvodu dovršení zletilosti, lidé trpící různými poruchami. Cílovou skupinou sociálního kurátora se ještě zabývá § 2 zák. č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi.

Další zákon, který bere sociální kurátor na vědomí, je zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů. Je důležitý, neboť sociální kurátor bez vědomí klienta nesmí o něm další osobám či institucím sdělovat jeho osobní údaje. Pokud by se tak stalo, tak je porušení zákona sankcionováno pokutou.

Takže legislativa pojednává o cílové skupině a ochraně osobních údajů. Je to potřebná opora, aby byly jasně stanovené možnosti, s kým jednat a jak se postavit k osobním údajům klientů. Pojmenování cílové skupiny má význam především ve vztahu k ostatním spolupracovníkům v rámci odboru, na kterém kurátor pracuje, a též vůči zaměstnavateli a veřejnosti, aby dle potřeby věděli, na koho se obrátit pokud se dostanou do situace, která se pro ně stane problematickou.

3.6. Význam etického kodexu

Nečasová uvádí, že etický kodex obsahuje základní hodnoty profese, které by měl sociální pracovník dodržovat. Samozřejmě, že není jediným měřítkem hodnocení praxe. Lze z něho porozumět poslání dané profese. Jeho význam lze shrnout do několika bodů:

- 1) vyjadřuje poslání profese ve formě ideálu nebo základního cíle
- 2) zabezpečuje vedení a inspiraci sociálního pracovníka, čímž je vybízen k etické vnímavosti, reflexi, poskytuje též pravidla správného jednání, je průvodcem dobré praxe
- 3) udržuje profesní identitu
- 4) zdůrazňuje status profese
- 5) slouží jako měřítko k hodnocení praxe, jako podklad při posuzování stížnosti na práci sociálního pracovníka
- 6) chrání klienty před zneužitím úřední moci, zanedbání péče, o důvěryhodnosti sociálního pracovníka
- 7) obsahuje i poučení v oblasti etických problémů
- 8) slouží jako ochrana profese samotné a její autonomie

Etický kodex je prostředkem, který poskytuje sociálnímu pracovníkovi jisté zázemí pro adekvátní morální hodnocení svého jednání. Vede na jedné straně k naplnění ideálu konkrétní profese a jejich cílů. Na straně druhé poskytuje konkrétní pravidla, principy profesionálního jednání. Etický kodex je však pouze jakýmsi pomocníkem pro

etické jednání sociálního pracovníka, není právně vymahatelný. „*Kodex nemůže být detailní kuchařkou, podle které by sociální pracovník bezmyšlenkovitě jednal. Neměl by pak prostor pro vlastní úsudek a rozhodování a etická dimenze by se z jeho jednání nutně vytratila*“ (NEČASOVÁ, In: FISCHER 2010: 72-92).

Aby sociální kurátor odvedl profesionální práci, tak na jedné straně je pracovníkem zručným a pečlivým, na straně druhé jedná odpovědně vzhledem ke klientům i společnosti. Neprofesionální chování by znamenalo, že např. kurátor neovládá příslušnou metodiku práce, rozšiřuje důvěrné informace o klientech, upřednostňuje ty, kteří jsou mu více sympatičtí apod. Takže profesionální jednání znamená jednání v souladu s rolí sociálního pracovníka a odhlížení od svých osobních pocitů a zájmů. Jedním z atributů profese je právě etický kodex, který kromě dalšího především chrání před zneužitím moci, privilegií, chrání důstojnost každého klienta, jeho právo na sebeurčení a též reguluje jednání sociálního pracovníka (NEČASOVÁ, In: FISCHER 2010: 72-76).

Etický kodex má spíše regulační význam, protože zde nejsou stanoveny sankce. Je tedy pro práci sociálního kurátora vodítkem, inspirací a měřítkem pro hodnocení aktuální praxe. Především chrání klienta před zneužitím moci ze strany sociálního kurátora a zanedbáním péče. Sociální kurátor dbá na dodržování lidských práv svých klientů, respektuje jejich důstojnost, jedinečnost bez ohledu na jejich původ, barvu pleti, rasu, pohlaví, věk, status, náboženství apod. a právo na sebeurčení, zároveň sociální kurátor upřednostňuje profesionální odpovědnost před svými vlastními osobními zájmy a pomoc poskytuje na co nejvyšší úrovni a pomáhá svým klientům participovat na vlastním životě.

Z daného se dá vyvodit, že etický kodex je pro práci sociálního kurátora významnou oporou. Ukazuje mu směr pravidel etického chování jak ke klientům, tak kolegům, společnosti i své profesi. Je též určitým základem pro řešení etický problémů a dilemat. Znalost těchto etických zásad může vést sociálního kurátora ke snadnější identifikaci s jeho profesí, kolegy a místem ve společnosti. Přesto má jen úlohu jakéhosi vodítka, regulátoru jednání, neboť zde nejsou uvedeny sankce, když dojde k porušení kodexu.

3.7. Význam osobnosti sociálního pracovníka - kurátora

Výkon povolání sociálního kurátora je na jedné straně vymezen osobnostním předpokladem a na straně druhé i vzdělanostním. Osobnostní předpoklad je představován souborem schopností, vlastností a dovedností, kterými by měl být sociální kurátor vybaven.

Osobnost každého lidského jedince je jedinečná, odlišná a též dynamická, protože je tvořena silami, které utvářejí naše chování. Přesto, že vnímáme svou osobnost jako pevnou, tak je díky těmto silám stále v pohybu. Probíhají zde změny tak, jak přicházejí nové vnější vjemy. Osobnost je tedy dynamickým zdrojem našeho chování, ale i identity a jedinečnosti každého z nás. V chování jsou zahrnuty procesy myšlení, emocí, rozhodování, sociální interakce aj. (DRAPELA 2011: 13).

A pokud se zaměřím na povolání sociálního kurátora, potažmo obecně sociálního pracovníka, tak ten by měl být osobností vyžralou s vlastnostmi dobrého člověka jako je poctivost, spravedlnost, vstřícnost, pravdomluvnost, komunikativnost apod. Dalšími významnými vlastnostmi jsou empatie, vstřícnost, vřelost, opravdovost. Odborná literatura dále uvádí také tvořivost a flexibilní důraznost. Sociální kurátor by měl být schopný adekvátního zvažování, hodnocení klientů a jejich situace.

Takže pokud dané shrneme, tak by to měl být člověk se zralou osobností, určitými zkušenostmi, základními hodnotami a filosofií, jež sdílí a z toho vyplývá jeho pojetí, co je dobré a špatné. Měl by mít schopnost respektu k základním lidským právům, smysl pro spravedlnost a respektu svobody a uznání zásad svobodného rozhodování sebe sama, ale i druhých. Nelze však opomenout, že důležitými vlastnostmi jsou také inteligence, zdatnost, přitažlivost, důvěryhodnost, komunikační schopnosti, naslouchání, náklonost, trpělivost, tolerantnost, rozhodnost, spolehlivost.

Velice významná je u sociálního kurátora jeho citová stabilita a životní optimismus a obzvláště jeho životní zkušenosti. Některým schopnostem se lze naučit, ale jiné jsou „talentem“ konkrétního člověka, který se pro dané povolání rozhodne.

Všechny výše popsání vlastnosti, kterými by měl „správný“ sociální kurátor oplývat, je poměrně hodně. Nelze snad ani přepokládat, že by se v každém sociálním kurátorovi celá tato sbírka vlastností objevila. Je však potřeba poukázat a zdůraznit, že cílovou skupinou sociálního kurátora jsou často lidé žijící na okraji společnosti, kriminálníci, bezdomovci, závislí lidé na alkoholu, drogách, gableři apod., a proto je důležité, aby byl sociální kurátor opravdu vyžralou osobností. Jednání s těmito typy

klientů není často snadné a bezproblémové, neboť jsou agresivní, pod vlivem návykových látek, lžou, jsou nespolehliví.

A proto je zapotřebí umět s těmito fakty pracovat, zacházet, aby bylo možné uspokojit nejen potřeby klientů, ale i potřeby samotného sociálního kurátora. Tedy potřeby pomáhat klientům zvládat jejich tíživou životní situaci. Sociální kurátor však musí mít stále na vědomí, že jeho snaha nemusí být přijata ze strany klienta. Proto je i důležitou schopností umět svou práci legitimovat, vědět co dělám, jak to dělám a proč, tedy to odborné, podložené zdůvodnění. Legitimace toho, že jedná uvážlivě, vychází ze svých kompetencí, znalostí a odbornosti (LAAN 1998:115-128).

Velmi významným prvkem v práci sociálního kurátora je právě vztah mezi ním a klientem, který může být někdy velice křehký a nejistý. Důležité je proto stále klást důraz na respekt k lidské důstojnosti nejen klienta, ale i samotného sociálního pracovníka. A zde je nutné podotknout, že ve vztahu hraje významnou roli i to, jaký má kurátor přístup k lidem a ke světu vůbec. Měl by být schopný sebereflexe, protože je ve vztahu sociální kurátor osobně zainteresován a své vlastní prožívání nemůže nikam odložit. A tak etika v jeho práci je velice důležitá. Díky empatii by měl být schopen porozumět klientovi lépe, než si rozumí on sám a tím se snažit vyslovit za něho to, co klient sám nedokáže. Neopomenout, že každý z lidí má svůj vlastní vnitřní svět, ve kterém se věci jinak jeví, a proto je důležité při této práci dokázat porozumět klientovu obrazu životní situace, který si uvnitř namaloval. Sociální kurátor by proto měl umět se ptát, naslouchat druhému a hlavně mu porozumět.

Sociální kurátor je svobodný činitel, který nese profesní, ale i osobní odpovědnost za své jednání, a proto se u něho klade důraz v etické reflexi na znalost sebe sama, svých hodnot, principů, dle kterých jedná a snaží se objektivně posuzovat konkrétní problém. Též by měl umět zvažovat i jiné perspektivy, než jenom své vlastní.

Důležité je tedy znát nejen sám sebe, ale i svoje motivy, které ho vedly či vedou k tomu, že se rozhodl pro výkon povolání sociálního kurátora. Nesmí nikdy opomenout, že ten kdo za ním přichází, je především člověk se svou lidskou důstojností, svobodou, sebeurčením a všemi lidskými právy, které nelze opomíjet či obcházet.

Z celého vyplývá, že osobnost je velice významnou oporou v práci sociálního kurátora. Považovala bych ji za tu nejvýznamnější.

3.8. Význam etických kategorií

V této části se pokusím shrnout vše, co jsem zachytila k poslední oblasti, jež nazývám oporou v práci sociálního kurátora, a to je oblast etických kategorií, které jsou podrobněji popsány v úvodu I. části a posléze potom podrobněji rozpracovány ve III. části práce.

Znalost nebo povědomí samotné etiky či etických kategorií umožňuje sociálnímu kurátorovi dobře a lépe jednat, získávat zdatnost a stávat se dobrým. Posláním etiky je povědomí o dobru a zlu. Kdy základní pilíře jsou existence svobodné volby a odpovědnosti za ní, svobody jako takové a potřeby rozhodovat a nést za to odpovědnost.

Sociální kurátor však nenese odpovědnost za jednání svého klienta, ale má odpovědnost za své vlastní jednání a za to, jaký vztah s klientem naváže. Od toho, jak sociální kurátor jedná, se odvíjí i vyjádření jeho morální viny či nevin.

Pojmy etika a morálka u člověka jsou nositeli důrazu při posuzování daného jednání, a to buď v obecné rovině u etiky a osobní rovině u morálky. Z toho plyne, že respektování tohoto rozlišení je předpokladem pro citlivou komunikaci s klientem, ale i se sebou samým.

K svobodnému rozhodování náleží i odpovědnost za naše činy. Významnou úlohu přitom hraje naše svědomí, jež by nám mělo udávat, co je morálně správné konat. Pokud dojde k souhlasu vůle se svědomím, tak lze mluvit o dobrém rozhodnutí. Svědomí tedy sociálnímu kurátorovi pomáhá rozlišit co je dobré a co ne, zavazuje jen jeho samotného a okolí předpokládá, že se svým svědomím bude řídit.

Sociální kurátor se neustále setkává s množstvím etických otázek a problémů, a proto by měl umět se zastavit, situaci zhodnotit a umět zaujmout své stanovisko či postoj a umět se s ním identifikovat, adekvátně ho obhájit a být za něj odpovědný.

Jednání každé lidské osoby je svobodné, a proto je základem sebeurčení a autonomie této lidské osoby. Plyne z toho fakt, že nejvýznamnějším rysem člověka je vlastnictví základních lidských práv a z toho plynoucích povinností. Člověku náleží nezcizitelná důstojnost a uznávaná lidská práva jako např. svoboda slova, náboženská svoboda aj.

Lidská práva mu náleží právě z hlediska antropologického, tedy proto, že je člověkem, a to bez rozdílu rasy, původu, barvy pleti, stavu, pohlaví, věku aj. Vychází ze dvou základních hodnot, a to lidské důstojnosti a rovnosti. Člověk je může vymáhat,

pokud mu byla odepřena. Uměním sociálního kurátora je naučit se otázky lidských práv identifikovat podle vyjádření klientů o jejich potřebách.

Každá situace, ve které se sociální kurátor ocitne je jedinečná a neopakovatelná, a proto si nelze stanovit postup jednání a ten potom užívat. Dopředu si však lze některé zásady etického rozhodování promyslet. Jednat bez rozmyslu není hodno člověka jako myslící a svobodně jednající bytosti, neboť je zde přítomna odpovědnost každého za jednání, a tak je dobré vědět, proč jedním tak a ne jinak. Machula uvádí, že klíčem k tomu, abychom dospěli k správnému řešení, jsou ctnosti, tedy zdatnosti v dobrém jednání (MACHULA, In: FISCHER 2010: 46-54).

A právě skutek, který sociální kurátor dělá lehce, radostně je právě výsledkem jeho určité ctnosti. Ctnost lze považovat za určitou kvalitu osobnosti, jejího rozumu a vůle, která umožňuje jednat snadno a morálně dobře. Jde hlavně o to, že je to jednání chtěné. Dalo by se konstatovat, že pro úspěšné zvládnutí problémů postačí, když sociální kurátor bude jednat dobře.

Machula však ještě dodává, že to úplně nestačí, hlavně když se musí jednání zdůvodnit. A podle něho to chce si udělat alespoň minimální přehled mezi základními etickými teoriemi a způsoby uvažování a ten postupně doplňovat a promýšlet na základě nových skutečností, informací a zkušeností. Je to však úkol na celý život. Autor píše: „ *Pro sociálního pracovníka jako prakticky orientovaného člověka, který nechce rozumovat, ale jen správně jednat, patří tento úkol k základům jeho profese. Všechno vědět s jistotou nemůžeme, ale můžeme se snažit, aby naše jednání bylo co možná nejlepší*“ (MACHULA, In: FISCHER 2010: 56).

Henriksen píše, že etika je něco více, než pouhá technika či kupa teorie. Aplikace etických teorií pojednává o tom, jak situace zvládat, umět rozeznat o co jde v určitém problému. Důležité je být vnitřně zapojen, zaangažován, což znamená se nacházet v blízkosti lidí, s nimiž člověk pracuje. Je třeba si uvědomit, že musíme znát a umět používat své osobní schopnosti, danosti a předpoklady. A když se staneme kompetentními ve svém povolání v etických otázkách, tak to znamená, že jsme dostatečně poznali sami sebe. Přesněji řečeno, když získáme nejen teoretickou znalost etických teorií a principů, ale i praktickou schopnost je adekvátně aplikovat v praxi. Právě sebepochopení a sebezkušenost otevírají cestu k upevnění a vzniku morální osobnosti. Důležité je také umět se na věci dívat s odstupem, který znamená, že dokážeme vnímat problémy i optikou druhých a tím dokážeme čerpat i z jejich

zkušeností. A proto je výhodou reflektovat cizí myšlenky a teorie, otevírat se různým etickým přístupům.

„Souhra mezi blízkým a vzdáleným, blízkostí a odstupem, umožňuje řešit problémy kompetentně, tak aby se etika nestala hříčkou libovlnosti. A abychom si mohli být bezpečně jisti, že naše rozhodování nebude zcela chybné“ (HENRIKSEN, VETLESEN 2000: 16).

Po analýze významu etických kategorií vyplývá, že jsou pro práci sociálního pracovníka – potažmo kurátora významné, neboť sociální práce jako taková je práce především s člověkem a jeho problémem, a proto vždy záleží na tom, jak je sociální pracovník - kurátor vybaven nejen odborně, ale především morálně a též osobnostně.

ZÁVĚR

V diplomové práci jsem se zabývala povoláním sociálního kurátora a jejím cílem bylo zjistit, zda toto povolání po pracovníkovi vyžaduje přemýšlení o etických otázkách v kontextu etických kategorií anebo postačí opora v platné legislativě, etickém kodexu a osobnosti sociálního kurátora.

Očekávat, že všemi odbornými autory uváděné vlastnosti, dovednosti, znalosti i odbornost sociálního pracovníka – kurátora budou obsaženy v jedné osobě, asi nelze předpokládat. Důležité však je, že bude vyzrálou osobností s životními zkušenostmi, znalou sebe sama, schopnou sebereflexe, ale též účasti, zájmu, empatie a především chuti pomáhat potřebným. Z toho lze soudit, že osobnost je jednou z nejvýznamnějších opor v práci sociálního kurátora. Od té se odvíjí vše ostatní, jako je právě ta odbornost, znalosti, dovednosti, schopnosti morálního jednání.

Problémem by asi nebylo, když sociální kurátor nebude přesně umět vyjmenovat paragrafy ze zákona, které se týkají pojmenování cílové skupiny, či nebude přesně znát nazpaměť výčet etických zásad uvedených v etickém kodexu, protože tuto nedostatečnost lze napravit tím, že si zákon či kodex vyhledá a potřebné si přečte.

Sociální práce je práce s lidmi a jejich problémy, na které společně se sociálním kurátorem hledá klient řešení. Častými klienty sociálního kurátora jsou většinou lidé vracející se z vězení, recidivisté, alkoholici, „feťáci“, lidé bez domova, agresivní, nedobrovolní. Takže toto povolání nepřináší mnoho pozitivních výsledků, protože klienti jsou nespolehliví, nespolupracují či odmítají pomoc. Práce s nimi není snadná. Přesto však nelze nikdy opomenout, že tito klienti jsou lidskými bytostmi se svou důstojností, lidskými právy, právem na sebeurčení, svobodou a tedy i odpovědností za svá vlastní rozhodnutí.

Dá se proto konstatovat, že je důležité přemýšlení o etických otázkách ze strany sociálního pracovníka - kurátora, neboť on je svobodným člověkem, jež má profesní i osobní odpovědnost za své jednání, posléze tedy i možnost osobní morální viny nebo ocenění. Schopnost etické reflexe se odráží od znalosti sebe sama, klade důraz na hodnoty a principy, ze kterých sociální pracovník jako člověk vychází, když se snaží o objektivní posouzení faktů konkrétního problému klienta. Odborné vybavení sociálního kurátora je důležité nejen při posuzování situace, ve které se klient nachází, ale zároveň je nutné i při rozhodování, řešení etických dilemat, ve kterých se často při výkonu své práce ocitá.

Z daného vyplývá, že je důležité, aby sociální kurátor jednal morálně dobře. Morálka jako systém teorií o dobru a jeho zdůvodňování napomáhá člověku při jeho usilování o zdokonalení, při hledání smyslu života a orientace v něm. Sociální kurátor ovlivňuje při své práci život nejen svůj, ale i toho klienta, a proto by si měl uvědomit, že nahodilé jednání či jednání ve stresu může mít negativní důsledky pro obě strany.

A tak odpověď na cílovou otázku zní: Ano, povolání sociálního kurátora vyžaduje přemýšlení o etických otázkách v kontextu etických kategorií jako je dobro a zlo, svědomí, morálka, ale též svoboda, odpovědnost. Středem jeho pozornosti je člověk, klient, a proto nelze opomenout pojetí lidské důstojnosti, sebeurčení, lidských práv. Z toho vyplývá, že významnou oporou v práci sociálního kurátora je především jeho osobnost, neboť od ní se vše ostatní odvíjí. Nestačí hledat oporu jen v legislativě nebo etickém kodexu.

U sociálního kurátora se proto předpokládá, že bude vyzrálou a morálně zformovanou osobností s odpovídajícími znalostmi etické problematiky a praktickými zdatnostmi při jejich aplikaci do praxe.

Použitá literatura:

ANZENBACHER, A. *Úvod do filosofie*. 2004. 1.vyd. Praha: Portál. 377 s. ISBN 80-7178-804-X

ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. 1994. Praha: Academia. 292s. ISBN 80-200-0917-5

ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika*. 2004. 1.vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. 254 s. ISBN 80-7325-030-6

BERLIN, I. *Čtyři eseje o svobodě*. 1999. Praha: Prostor. 332 s. ISBN 80-7260-004-4

CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*. 2009. 2.vyd. Olomouc: Univerzita Palackého. 376 s. ISBN 978-80-244-2295-4

CANTALAMESSA, R. *Sestra smrt*. 1997. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl. ISBN 80-7192-311-7

CORETH, E. *Co je člověk?* 1994. 2.vyd. Praha: ZVON. 211s. ISBN 80-7113-098-2

DOROTÍKOVÁ, S. *Etika*. 2005. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta. ISBN 80-7290-238-5

DRAPELA, V. J. *Přehled teorií osobnosti*. 2011. 6.vyd. Praha: Portál. 176 s. ISBN 978-80-262-0040-6

FISCHER, O. MILFAIT, R. a kol. *Etika pro sociální práci*. 2010. 2.vyd. Nakl.: Jakob. 223 s. ISBN 978-80-904137-7-1

GUGGENBÜHL-CRAIG, A. *Nebezpečí moci v pomáhajících profesích*. 2007. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-302-4

HENRIKSEN, J. O., VETLESEN, A. J. *Blízké a vzdálené*. 2000. Brno: Albert. 215 s. ISBN 80-85834-85-5

JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*. 2003. Praha: Triton. 223 s. ISBN 80-7254-329-6

JANOTOVÁ, H. *Profesní etika*. 2005. Praha: Eurolex Bohemia. ISBN 80-86861-42-2

JOHNSON, L. C. *Social Work Practice. A Generalist Approach*. 1998. Boston: Allyn and Bacon. ISBN-10 020 575 516X

KELLER, J. *Až na dno blahobytu*. 1993. 1.vyd. Brno: Duha. 132 s. ISBN 80-903085-7-0

KOHÁK, E. *Svoboda, svědomí a soužití*. 2010. Praha: Slon. 1.vyd. 214 s. ISBN 978-80-86429-35-9

KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese.* 2011. Praha: Portál. 6.vyd.147 s. ISBN 978-80-7367-922-4

LAAN, van der G. *Otázky legitimace sociální práce.* 1998. Boskovice: ALBERT. ISBN 80-85834-41-3

LANDSBERG, P. L. *Zkušenost smrti.* 1990. 1.vyd. Praha: Vyšehrad.203s. ISBN 80-7021-054-0

LÄNGLE, A. *Smysluplně žít.* 2002.5.vyd.Brno: Cesta.79s.ISBN 80-7295-037-1

MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce.* 2003.1.vyd. Praha: PORTÁL. ISBN 80-7178-548-2

MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce.* 2001. Praha: Portál. ISBN 80-7181-473-7

Metodická příručka pro sociální kurátory a metodiky sociální prevence. 2010. 1.vyd.Ostrava: Ostravská univerzita. 150 s. ISBN 978-80-7368-628-4

Mezinárodní teologická komise. *Společenství a služba: lidská osoba stvořená k Božímu obrazu.* 2005. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl. 62 s. ISBN 80-9271-971-9

MUSIL, L. *Ráda bych Vám pomohla, ale ...*2004.1.vyd.Brno:Zeman. 243 s. ISBN 80-903070-1-9

MÜLLEROVÁ, S. *Kapitoly z etiky.* 2000. Liberec:Technická univerzita. ISBN 80-7083-430-7

NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci.* 2001. Brno:Masarykova univerzita. ISBN 80-210-2673-1

NOVOTNÁ, V., SCHIMMERLINGOVÁ, V. *Sociální práce, její vývoj a metodické postupy.* 1992. 1.vyd. Praha: Karolinum.128s. ISBN 80-7066-483-5

ODEHNALOVÁ, A. *Dilemata v práci sociálního kurátora.* In: Sborník studijních textů pro sociální kurátory. 2009. 1.vyd. Ostrava: Ostravská univerzita. 559 s. ISBN 978-80-7368-627-7

PRUDKOVÁ, T. NOVOTNÝ P. *Bezdomovectví.* 2008. Praha. ISBN 978-7378-100-0

ŘEZNÍČEK, I. *Metody sociální práce.* 2000. Praha: Slon. ISBN 80-85850-00

ŘÍČAN, P. *Psychologie, příručka pro studenty.* 2005.1.vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-923-2

SMÉKAL, V. *Pozvání do psychologie osobnosti.* 2009. 3.vyd. Brno. ISBN 978-80-87029-62-6

SOKOL, J., PINC. *Antropologie a etika.* 2003. Praha: Triton. ISBN 80-7254-372-5

SOKOL, J. *Etika a život*. 2010. 1.vyd. Praha: Vyšehrad. 239 s. ISBN 978-80-7429-063-3

ŠRAJER, J. *Lidská důstojnost a sociální práce*. Sociální práce. Ročník 2006, č. 2. s. 109-113. ISSN 1213-6204

ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat*. 2009. 3.vyd. Praha: Slon. 128 s. ISBN 978-80-86429-36-6

VOŇKOVÁ, J., CHALUPOVÁ, J. *Sociální práce s pachateli*. 1992. 1.vyd. Praha: Leges. 125 s. ISBN 80-85638-01-0

WEISCHEDEL, W. *Skeptická etika*. 1999. Praha: Oikoymenh. 165 s. ISBN 80-86005-84-4

Periodika:

JANEBOVÁ, R. *Otázky k profesionalizaci sociální práce*. In: noviny Práce a sociální politika. 2005, roč. 2, č. 4. 2005. Praha: Press Publishing Group. ISSN 0049-0962

MACHULA, T., MACHULOVÁ, H. *Nedostatečná definice pojmu „hodnota“ jako zásadní problém etiky sociální práce*. In: časopis Sociální práce/práce č. 1, 2009. Vyd: Asociace vzdělavatelů v sociální práci. ISSN 1213-624

ŠKULECOVÁ, A., JANKOVSKÝ, J. *Význam etických aspektů práce v pomáhajících profesích*. 2004. In: časopis Sociální práce/práce č. 4. Vyd.: Asociace vzdělavatelů v sociální práci. ISSN 1213-624

Legislativa:

Deklarace lidských práv 1948

Ústava ČR č. 1/1993 Sb.

Listina zákl. práv a svobod č. 2/1993 Sb.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v platném znění

Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, v platném znění

Zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů

Etický kodex sociálních pracovníků ČR 2006

www.ABZ.cz : slovník cizích slov – on line – ze dne 12. 12. 2012

Slovník latinsko - český, 1926

Seznam zkratk:

Biblické zkratky:

Gn 1. Mojžíšova, Genesis

Mt Matouš

Další zkratky:

IFSW – International Federation of Social Workers – Mezinárodní společnost sociálních pracovníků

ABSTRAKT

ČERMÁKOVÁ, D. Etické aspekty v práci sociálního kurátora. České Budějovice 2013. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra praktické teologie. Vedoucí práce Ing. Dr. Alois Kříšťan, Th.D.

Klíčová slova: sociální kurátor, typy klientů, legislativa, etický kodex, osobnost, lidská důstojnost, svědomí, morálka, lidská práva, dobro a zlo, svoboda.

Práce se zabývá povoláním specializovaného sociálního pracovníka, kterým je sociální kurátor. Nejdříve jsou zachyceny a jednotlivě popsány atributy lidství a etické kategorie, které byly vybrány vzhledem k cíli práce, a zdůrazněny jako důležité opory v práci sociálního kurátora. S tím, že v další části práce nebylo opomenuto zachycení a popsání cílové skupiny, s kterou sociální kurátor pracuje, a proto byly popsány jednotlivé, nejčastěji se vyskytující, typy klientů. V poslední třetí části jsou cíleně zmíněny a pojmenovány jednotlivé vybrané opory v práci sociálního kurátora, došlo k jejich zhodnocení a zdůraznění významu pro jeho práci.

Oporou je nejen legislativa, která pojmenovává cílovou skupinu sociálního kurátora, ale významným je i etický kodex, který sice není právně vymahatelný, ale je jakýmsi vodítkem pro kvalitní práci všech sociálních pracovníků. Důležité však je, že nikdy nelze opomenout nejen významnost vyzrálé a morálně zformované osobnosti sociálního kurátora a jeho povědomí etických kategorií a znalosti etické problematiky, ale i praktickou zdatnost jejich aplikace do praxe.

ABSTRACT

Key words: social curator, types of clients, legislature, ethical code, personality, human dignity, conscience, morality, human rights, good and evil, freedom.

This thesis deals with a social curator, a specialized social worker profession. The first part describes attributes of humanity and ethical categories, which were chosen according to the aim of this thesis and which were emphasized as important pillars in the work of a social curator. The next part of the thesis contains description of a target group with which the social curator works and it also describes the mainly occurring types of clients. In the third part of the thesis there is a list and evaluation of all the pillars that the social curator needs with the emphasis put on their meaning for their job.

As a main source the author uses a Czech legislation, which names a target group of the social curator as well as she uses an ethical code, which is not legally binding, but it is an outline for a good quality work of all of social workers. It is important to always take into account the maturity and morally formed personality of the social curator and also their knowledge of ethics and ethical categories and their practical use.